

Povezanost roditeljskog ponašanja i prosocijalnog ponašanja djece

Kovačević, Gabrijela

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:294479>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

GABRIJELA KOVAČEVIĆ

DIPLOMSKI RAD

**POVEZANOST RODITELJSKOG
PONAŠANJA I PROSOCIJALNOG
PONAŠANJA DJECE**

Zagreb, rujan

2018.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Zagreb)**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnice: **Gabrijela Kovačević**

TEMA DIPLOMSKOG RADA: **Povezanost roditeljskog ponašanja i
prosocijalnog ponašanja djece**

MENTORICA: **Izv. prof. dr. sc. Tea Pavin Ivanec**

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	3
SUMMARY	4
1. UVOD	5
1.1. Roditeljstvo i roditeljsko ponašanje.....	6
1.2. Odgojni ciljevi i roditeljske aktivnosti.....	10
1.3. Prosocijalno ponašanje.....	14
1.3.1. Emocionalna inteligencija i prosocijalno ponašanje	20
1.3.2. Dobne i spolne razlike u prosocijalnom ponašanju	24
2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	27
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	28
3.1. Sudionici i postupak.....	28
3.2. Instrumenti	29
4. REZULTATI I RASPRAVA.....	30
5. ZAKLJUČAK.....	41
LITERATURA	43
Kratka biografska bilješka.....	Error! Bookmark not defined.
Izjava o samostalnoj izradi rada	46
Izjava o javnoj objavi rada	47

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati postoji li povezanost percipiranog ponašanja roditelja s prosocijalnim ponašanjem djece. U provedenom istraživanju sudjelovali su učenici četvrtog i petog razreda jedne osnovne škole u Zagrebu. Ukupno je bilo 90 ispitanika, od čega 38 dječaka i 52 djevojčice. Prosječna dob učenika bila je 11 godina. Metodom samoprocjene su od učenika prikupljeni podaci o njihovom prosocijalnom ponašanju i o sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja, a učenici su također procijenili i roditeljsko ponašanje svojih majki i očeva.

Analizom dobivenih rezultata utvrđena je statistički značajna povezanost između prosocijalnog ponašanja djece te sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja. Dakle, djeca koja imaju razvijeniju sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija izjavljuju da se i češće prosocijalno ponašaju. Nadalje, izračunate su i prosječne dječje procjene roditeljskog ponašanja majki i očeva na pojedinim dimenzijama te je utvrđeno da su vrijednosti relativno visoke što se tiče roditeljske podrške, nešto niže za popustljivost te još niže za restriktivnu kontrolu. Kada je riječ o povezanosti prosocijalnog ponašanja djece i roditeljskog ponašanja, statistički značajne korelacije s prosocijalnim ponašanjem dobivene su u slučaju majčine emocionalne topline, roditeljskog znanja i poticanja djetetove autonomije. Što se tiče oca, značajna pozitivna povezanost utvrđena je između očevog poticanja autonomije i djetetovog prosocijalnog ponašanja, te između očeve popustljivosti i djetetove sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija. Ostale povezanosti nisu statistički značajne. Dobiveni rezultati pokazuju da djeca koja svoje majke procjenjuju emocionalno toplijima, te koje više znaju o onome što se djetetu u životu događa i više potiču djetetovu autonomiju, ujedno iskazuju i više prosocijalnih ponašanja i višu sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija kod svojih prijatelja. S druge strane, djeca koja percipiraju da njihovi očevi više potiču autonomiju iskazuju više prosocijalnih ponašanja, a oni koji svoje očeve percipiraju popustljivijima sebe procjenjuju sposobnijima za uočavanje i razumijevanje emocija svojih prijatelja.

Ključne riječi: roditeljsko ponašanje, prosocijalno ponašanje, sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija

SUMMARY

The aim of this study was to examine whether there is a correlation between perceived parental behaviour and children's prosocial behaviour. Fourth and fifth grade pupils from one primary school in Zagreb participated in the study. There were altogether 90 participants, of whom 38 boys and 52 girls and the average age of pupils was 11 years. Using the self-assessment method, pupils estimated their prosocial behaviour and the ability to recognize and understand their friends' emotions. Pupils also assessed parental behaviour of their mothers and fathers.

Analyses of the obtained results showed that there is a statistically significant correlation between prosocial behaviour of children and their ability to recognize and understand their friends' emotions. Thus, children who have a more developed ability to recognize and understand other's emotions state that they also behave more prosocially. Furthermore, the average evaluations of mother and father's parental behaviour on individual dimensions was calculated, and it was found that the scores were relatively high in terms of parental support, somewhat lower for permissiveness and even lower for restrictive control. When it comes to the association of prosocial behaviour between child's and parental behaviour, statistically significant correlations with prosocial behaviour have been obtained in the case of mother's emotional warmth, parental knowledge and encouraging child's autonomy. As far as the father is concerned, significant positive correlation has been established between father's encouragement of child's autonomy and child's prosocial behaviour, and between father's permissiveness and child's ability to recognize and understand emotions of others. Other correlations are not statistically significant. The results also indicate that the children who estimate their mothers higher on emotionality, parental knowledge and encouraging autonomy, are more prone to prosocial behaviour and demonstrate better understanding of their friends' emotions. On the other hand, children who perceive that their fathers are more encouraging in terms of autonomy also demonstrate more prosocial behaviour, while children who perceive that their fathers are permissive, perceive that their ability to understand their friends' emotions is better.

Keywords: parental behaviour, prosocial behaviour, ability to recognize and understand emotions

1. UVOD

Obitelj je prva zajednica u kojoj dijete raste i razvija se te kao takva zasigurno ima velik utjecaj na njegov razvoj. Naime, osim bioloških čimbenika razvoja, u djetetovu razvoju važnu ulogu imaju i okolinski čimbenici, a obiteljsko okruženje svakako je jedan od najvažnijih čimbenika. Pri tom povezanost djeteta i članova obitelji, prvenstveno roditelja, utječe na razvoj u djetinjstvu, ali i kasnije u životu. Uz obitelj, u školskom razdoblju, važan segment u razvoju djeteta su i njihovi vršnjaci te, naravno, učitelji.

Istraživači se već dugo, iz različitih perspektiva, bave temom istraživanja utjecaja obitelji na različite aspekte socijalno-emocionalnog funkcioniranja djeteta. Međutim, najpopularniji konstrukt kada je riječ o roditeljskim utjecajima na razvoj djeteta svakako jest roditeljski odgojni stil, a on obuhvaća cjelokupni odnos roditelja prema djetetu te se može reći da se djeca uspješno razvijaju u slučaju da odnos roditelja prema djeci sadržava optimalnu kombinaciju nadzora i topline. Kroz odnose s roditeljima, djeca postupno uče prepoznavati vlastite pa i tuđe emocije te kako uskladiti svoje osjećaje s osjećajima drugih. To je sve dio socijalno-emocionalnog razvoja, a on je djelomice pod utjecajem naslijeđa, a djelomice pod utjecajem okolinskih faktora, odnosno socijalizacije pri čemu roditelji imaju iznimno važnu ulogu. Uz socijalno-emocionalni razvoj djeteta, nezaobilazno je spomenuti i empatiju. Empatija je temelj prosocijalnog ponašanja, odnosno altruizma te brige za tuđu dobrobit. Nadalje, najvažniju ulogu u razvoju empatije, prema tome i prosocijalnog ponašanja, ima ponašanje roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), a osim roditelja, i učitelji mogu biti važni modeli koje će dijete oponašati.

U teorijskom dijelu ovoga rada bit će riječi prvenstveno o roditeljskom ponašanju i prosocijalnom, odnosno altruističnom ponašanju djece. Nakon toga slijedi empirijski dio rada u kojem su predstavljeni problem i cilj istraživanja, opisan je način provođenja istraživanja, uzorak istraživanja te postupci i instrumenti korišteni u istome. Nakon analize dobivenih rezultata i rasprave navedena su i zaključna razmatranja.

1.1. Roditeljstvo i roditeljsko ponašanje

Termin roditeljstvo se do nedavno često poistovjećivao s terminom majčinstvo, no s porastom interesa za ulogu oca u djetetovu razvoju i roditeljstvo kao pojam je dobilo šire značenje, odnosno uključuje i majčinstvo i očinstvo, a ovaj interes pojavio se u trenutku kada se razvila ideja o tome da su i majka i otac jednako važni za cjelokupni razvoj, ali i odgoj djeteta (Pernar, 2010). Uloga svakog od roditelja može biti različita, no dijete u interakciji s oba roditelja zadovoljava različite potrebe te se razvija u različitim pogledima, pa tako i u socioemocionalnom. Bez obzira na to što majka i otac mogu pružati različite aspekte potpore, važno je naglasiti da se njihova uloga u razvoju djeteta nadopunjuje. Roditeljsko izražavanje emocija posredno utječe na dječje izražavanje emocija prema drugima, na primjer vršnjacima, a može i neposredno utjecati na djetetovu socioemocionalnu kompetenciju kroz mehanizme kao što su oblikovanje djetetovih osjećaja o sebi i drugima. Istraživanja pokazuju da je odnos između roditelja i djeteta osnova uspješne socijalizacije djeteta i razvoja zdrave ličnosti, dakle, svojim ponašanjem roditelji uče djecu kako izražavati emocije te prepoznati značenje emocija drugih ljudi (Brajša-Žganec, 2003). Utjecaj ponašanja roditelja na dijete je tema mnogih istraživanja posljednjih nekoliko desetljeća pa tako i istraživanja kojim su se bavile i autorice Miljković i Rijavec (2002). Istraživanjem roditeljskog ponašanja predložene su mnogobrojne definicije kojima se nastoje opisati osnovne dimenzije roditeljskog ponašanja i odnosa koji će najjasnije opisati pozitivan i poželjan ili, s druge strane, loš utjecaj na razvoj i socijalizaciju djeteta. Sukladno tim istraživanjima, prema Čudina-Obradović i Obradović (2006), izdvojila su se tri različita, no međusobno povezana pojma:

- 1) roditeljski ciljevi i vrijednosti,
- 2) roditeljski odgojni stil,
- 3) roditeljska aktivnost i postupci.

Kao što je već spomenuto, sve do 90-ih godina roditeljstvo se u mnogo slučajeva izjednačavalo s pojmom majčinstva, no suvremeniji pristupi istraživanja roditeljstva naglašavaju i poseban doprinos očinstva. To potvrđuju i neka istraživanja koja pokazuju kako postoje razlike u odnosu djeteta s majkom i djeteta s ocem te njihov različit utjecaj na dijete (Rohner, 1999; prema Macuka, 2010). Kao što je prije

u tekstu navedeno, danas je očinstvo zaseban predmet istraživanja, različit oblik roditeljstva od majčinstva, a zanimanje za ulogu oca prvotno je postalo aktualno zbog povećanja broja obitelji samohranih majki, jer se, kako Macuka (2008) navodi, smatra da u takvim obiteljima postoji mogući "odgojni deficit" zbog odsutnosti oca. Zatim, žene su sve više zaposlene, pa je otac sve više i češće uključen u odgoj djeteta što je dodatno doprinijelo istraživačkom interesu za očinstvo (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Istraživanja koja su već prije provedena pokazuju kako se majčino i očevo bavljenje djetetom bitno razlikuje po količini uključenosti u odgoj djeteta te po aktivnostima koje dominiraju u tom odnosu, ali i po nekim specifičnim utjecajima koje imaju na vlastito dijete (Macuka, 2008).

Ako spominjemo pojam roditeljstva, ono se u literaturi opisuje kroz dvije glavne dimenzije, a te se dimenzije nazivaju roditeljska toplina ili emocionalnost i roditeljska kontrola ili nadzor (Darling i Steinberg, 1993; Cummings, Davies i Campbell, 2000). Emocionalnost, se odnosi na emocije koje roditelj doživljava te pokazuje u svom odnosu s djetetom, a naziva se još i podrškom, toplinom, prihvaćanjem. Može se reći da je emocionalnost bipolarna dimenzija, s obzirom na to da se na jednoj strani nalazi emocionalna toplina i prihvaćanje, a na drugoj emocionalna hladnoća te odbijanje. Iako postoje višestruka stajališta da dimenzija emocionalnosti ima više dimenzija, dobiveni rezultati upućuju na to da su svi aspekti roditeljskog odnosa u velikoj mjeri povezani te imaju pozitivne posljedice na razvoj djeteta (Klarin, 2006). U teoriji roditeljskog prihvaćanja/odbijanja Rohner (2004; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006; str. 272) „je zamijenio roditeljski stil kao odrednicu razvojnih rezultata jednom, najvažnijom dimenzijom roditeljskog ponašanja, a to je roditeljsko prihvaćanje, odnosno roditeljsko odbijanje“. Naime, načini izražavanja roditeljske topline i ljubavi mogu se razlikovati ovisno o određenoj kulturi u kojoj se dijete i roditelji nalaze, no djeca prema roditeljskom ponašanju prepoznaju primarni odnos roditelja u rasponu od, kao što je prije u tekstu navedeno, prihvaćanja do odbijanja. Ti se osnovni oblici roditeljskog ponašanja dijele na tjelesne iskaze ljubavi te na verbalne iskaze ljubavi, tjelesne i verbalne iskaze neprijateljstva, indiferentnost i općenito odbacivanje, odnosno emocionalnu hladnoću. Roditelji koji su emocionalno topli prihvaćaju svoju djecu te im uvelike pružaju svoju podršku, razumijevanje i pažnju te brigu. Kako bi disciplinirali svoje dijete, takvi se roditelji koriste objašnjavanjem svojih postupaka, ohrabriranjem i

pohvalama. Suprotno tome, roditelji koji su emocionalno hladni zanemaruju i odbacuju djecu te također pokazuju i vrlo malo pozitivnih emocija u vlastitom odnosu s djetetom. Naime, pozitivno gledište ove dimenzije povezano je s pozitivnim razvojnim ishodima kod djece, a tu su uključeni prosocijalno ponašanje, samoregulacija i visoko samopoštovanje djeteta. Nasuprot tome, manjak prihvaćanja i roditeljske podrške povezan je s negativnim razvojnim ishodima kod djece kao što je to povlačenje, no i poremećaj pažnje te čak i agresivno ponašanje (Cummings, Davies i Campbell 2000).

Pojedini autori pak spominju i važnost razlikovanja dvije vrste kontrole, od kojih se jedna opisuje kao pozitivna kontrola, a druga kao negativna. U literaturi ih pronalazimo kao bihevioralna i psihološka kontrola (Cummings, Davies i Campbell, 2000). Roditelji primjenjuju te postupke kako bi regulirali ponašanje i unutrašnja stanja djeteta te je cilj tih postupaka ujedno i osnovna razlika između ovih vrsta kontrole. „Bihevioralna kontrola podrazumijeva nadzor i kontrolu ponašanja. Popraćena je podrškom te pozitivno utječe na psihosocijalno sazrijevanje tijekom adolescencije (Pettit i sur., 2001.), razvijajući svjesnost o mogućim posljedicama ponašanja (Barber, 1996.). Nadzor nad dječjim ponašanjem, kontrolna njegovih aktivnosti i socijalnih odnosa važna je komponenta roditeljstva i to osobito tijekom srednjeg djetinjstva i adolescencije“ (Klarin, 2006; str. 3). Druga vrsta kontrole je psihološka kontrola. Njome pak roditelji nastoje pratiti djetetove unutarne doživljaje, djetetove emocije i misli te je iz tog razloga psihološka kontrola visoko povezana s lošim razvojnim ishodima kod djece, dakle „takav pritisak guši nezavisnost, autonomiju i ekspresiju i time inhibirajuće djeluje na dječje socijalne interakcije. Posljedica je osjećaj krivnje, otuđenosti, odbačenosti i nedostatak samopouzdanja, samoefikasnosti, stabilnog identiteta“ (Barber, 1996, prema Klarin, 2006; str. 4). Roditeljstvo koje se može definirati tim specifičnim dimenzijama ogleđa se u odnosu roditelja i djeteta te ono utječe na cjeloviti razvoj djeteta. Brojna provedena istraživanja pokazuju kako je prisutnost viška psihološke kontrole i manjak bihevioralne kontrole vrlo rizičan čimbenik u dječjem cjelovitom razvoju (Barber, Olsen i Shagle, 1994; Barber, 1996; Gray i Steinberg, 1999; Silk, Morris, Kanaya i Steinberg, 2003; Stolz i Barber, 2005; Macuka, 2007; sve prema Macuka, 2010).

Istraživanje koje su proveli autori Aunola i Nurmi (2005) uvelike je pridonijelo razumijevanju te dvije vrste kontrole, psihološke i bihevioralne. Dakle, ovi autori ističu utjecaj privrženosti majke i oca te bihevioralne i psihološke kontrole na internalizirane i eksternalizirane probleme koji se pojavljuju u ponašanju kod djece. Analizom rezultata koji su dobiveni u spomenutom istraživanju, Aunola i Nurmi (2005) su zaključili da su djeca majki koje su primjenjivale visoku razinu psihološke kontrole koja je bila u kombinaciji s visokom privrženosti, imala znatno veću predispoziciju za neprimjereno ponašanje. S druge strane, kod djece čije su majke primjenjivale bihevioralnu kontrolu u kombinaciji s niskom psihološkom kontrolom, utvrđeno je manje problematično ponašanje (Aunola i Nurmi, 2005). Također, važno je istaknuti kako djetetov razvoj zahtijeva određen stupanj psihološke autonomije, kako bi dijete kroz različite oblike socijalne interakcije moglo razviti vlastitu samostalnost i neovisnost. Ako je stupanj psihološke kontrole pretjeran, on djetetu onemogućuje proces individualizacije te može dovesti do razvoja određene psihološke ovisnosti. Dakle, takva kontrola predstavlja bitan čimbenik rizika u razvoju djeteta. No, u literaturi se spominje kako se često se slaba psihološka kontrola povezuje s depresijom i većim problemima u ponašanju (delinkventno ponašanje), a s druge strane, jaka kontrola uglavnom s agresivnim ponašanjem. Majke koje su sklonije psihološkoj kontroli često djeci pružaju podršku i bliskost, ali u komunikaciji s njima potiču grižnju savjesti i osjećaj krivnje, čime upravljaju djetetovim unutarnjim svijetom te povećavaju njegovu nesamostalnost i nesigurnost (Aunola i Nurmi, 2005) što u kasnijem tekstu i rezultatima možemo povezati sa intruzivnošću kao jednom od dimenzija roditeljskog ponašanja (Keresteš, Brković, Kuterovac Jagodić i Greblo, 2012).

Keresteš (1999) je u istraživanju provedenom u Hrvatskoj utvrdila da očevi i majke u znatno većoj količini kontroliraju mušku djecu nego žensku, kako psihološki, tako i bihevioralno. U istom spomenutom istraživanju utvrđeno je i kako očevi i majke pokazuju jednaku emocionalnost, odnosno toplinu prema muškoj i ženskoj djeci. U sličnom istraživanju, koje su proveli Kosterman, Haggerty, Spoth i Redmond (2004), utvrđeno je da su majke te koje se ponašaju jednako, a očevi ipak znatno drugačije prema muškoj i ženskoj djeci te se iz navedenoga pretpostavlja da su razlike u socijalizaciji između dječaka i djevojčica upravo posljedica odnosa s ocem, to jest, spomenuti autori navode kako su aktivnosti i interakcije između djeteta

i majke češće i puno više usmjerene poučavanju i ozbiljnijim aktivnostima te da oblici interakcija djeteta s majkom podjednako vrijede i za djecu oba spola. Promatrajući s druge strane, interakcija između djeteta i oca uključuje više aktivnosti koje su povezane sa zabavom, poticanjem samostalnosti, zajedničkim rješavanjem problema, no neki autori navode kako ipak djevojčice, u odnosu na dječake, s ocem imaju nešto manje interakcija te se one osjećaju manje bliskima s ocem nego što su to s majkom (Kosterman i sur. 2004; prema Macuka, 2010).

1.2. Odgojni ciljevi i roditeljske aktivnosti

Noviji pojam roditeljstva ne temelji se na tradicionalnim društvenim pritiscima te na stereotipima, koji se vežu za pojmove majčinstva i očinstva, te rodno podijeljenim ulogama u kućanstvu i odgoju djece, već se danas taj pojam promatra kao ravnopravno roditeljsko partnerstvo. Ciljevi koje roditelji žele postići u razvoju svoje djece vezani su uz usađivanje određenih vrijednosti tijekom odgoja. „U užem smislu, odgojni ciljevi se odnose na posebna područja funkcioniranja, postizanje specifičnih vještina, kao što su društvene vještine, pristojno ponašanje, školska uspješnost, ili šire shvaćene djetetove osobine kao što su znatiželja, motivacija, samostalnost“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006; str. 267). Važno je reći da su ti su odgojni ciljevi pod utjecajem određene kulture. Budući da je u ovom istraživanju riječ o osnovnoškolskoj djeci, bitno je napomenuti koji su odgojni ciljevi najvažniji tijekom osnovnoškolskog razdoblja. Dakle, u navedenom razdoblju, roditelji nastoje postići unutarnju kontrolu, prosocijalnu orijentaciju, uspostavljanje prijateljstva i suradnju s vršnjacima, razvijati pozitivnu sliku o sebi te također jačati samopoštovanje i intelektualni razvoj (Martin i Colbert, 1997; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Nadalje, roditeljske vrijednosti indirektno utječu na dijete u tolikoj mjeri koliko utječu na samo roditeljsko ponašanje i odgojni stil roditelja. Roditeljski postupci i roditeljske aktivnosti se odnose na roditeljsko ponašanje koje je uvjetovano maloprije spomenutim odgojnim ciljevima, a ti postupci i aktivnosti promatraju se unutar pojedinog područja socijalizacije te isto tako unutar pojedinog roditeljskog odgojnog stila iz razloga što imaju drugačije posljedice u okruženju koje djeluje strogo i hladno, a opet drugačije posljedice u toplom emocionalnom

okruženju obitelji, odnosno u ovom slučaju, s toplim roditeljima (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Roditeljski odgojni stil čine tipične emocionalne prilike roditeljstva unutar kojih se ostvaruju odnosi između djeteta i njegovih roditelja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), a stilovi roditeljstva ili odgojni stilovi se mogu opisati kao „kombinacija roditeljskih ponašanja koja se pojavljuju u više situacija, stvarajući trajnu odgojnu klimu“ (Berk, 2015; str. 569). Iako je opisan veliki broj dimenzija unutar roditeljskih stilova odgoja (npr. osjećajnost, nježnost, usmjerenost, toplina, popustljivost, prihvaćanje, odbacivanje) po kojima bi se mogli klasificirati stilovi roditeljstva, ipak se u literaturi najčešće navode emocionalna toplina odnosno roditeljsko prihvaćanje i stupanj kontrole. Iz takve klasifikacije moguće je razlikovati četiri stila roditeljstva koji su (prema Ljubetić, 2007) prikazani u Tablici 1., a to su autoritativni roditeljski stil, autoritarni roditeljski stil, popustljivi roditeljski stil i ravnodušni, ili drugim nazivom, zanemarujući roditeljski stil.

Tablica 1.
Klasifikacija roditeljskih stilova

DIMENZIJE	Prihvaćanje, razumijevanje	Neprihvaćanje, odbacivanje, nerazumijevanje
Zahtijevanje, kontroliranje	<i>Autoritativan</i>	<i>Autoritaran</i>
Nezahtijevanje, nekontroliranje	<i>Popustljiv</i>	<i>Zanemarujući</i>

Izvor: Ljubetić, 2007.

Nadalje, kao što se može vidjeti iz Tablice 1., kombinacija topline i čvrste kontrole naziva se autoritativni stil, dok kombinaciju emocionalne topline i slabe kontrole prepoznajemo kao popustljivi ili permisivni roditeljski stil. Nadalje, čvrsta kontrola i emocionalna hladnoća su glavne odrednice autoritarnog, odnosno autokratskog roditeljskog stila, a slaba kontrola koju prati emocionalna hladnoća roditelja, naziva se indiferentnim ili zanemarujućim roditeljskim stilom (Ljubetić, 2007).

Prvi spomenuti, a prema literaturi i najpoželjniji odgojni stil, je autoritativni odgojni stil. Takav se stil sastoji od, maloprije spomenute, emocionalne topline i

čvrste kontrole. Roditelji koji odgajaju vlastitu djecu autoritativnim stilom postavljaju razumne zahtjeve prema djetetu, no određuju vrlo jasne granice te postavljaju nadzor, ali u isto vrijeme pružaju vlastitom djetetu puno topline i potpore (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Granice i pravila koja su određena djetetu od strane roditelja vrlo jasno su i objašnjena te dobro potkrijepljena. Autoritativni roditelji su pažljivi, vrlo topli i osjetljivi na sve potrebe svog djeteta. Oni uspostavljaju ugodne i tople odnose s djetetom, koji čine dijete blisko povezanim s roditeljem, dosljedno provode zahtjeve te potiču vlastito dijete da izražava svoje emocije (Berk, 2015). Djeca čiji roditelji se mogu okarakterizirati ovim stilom roditeljstva su često spontana te izražavaju vlastito mišljenje i emocije bez srama ili pritiska i vrlo su slobodoumna (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Postoje mnoga objašnjenja zašto je ovaj stil najučinkovitiji, a jedno od njih je da će djeca vjerojatnije poslušati kontrolu koja se njima čini pravedna i razumna. Također, roditelji koji uspješno kombiniraju toplinu s razumnom kontrolom će vjerojatnije učinkovitije potkrepljivati poželjna ponašanja, a autoritativni roditelji su ujedno i ti koji brinu o samopoštovanju djeteta te o djetetovoj kognitivnoj i socijalnoj zrelosti (Berk, 2015).

Autoritaran odgojni stil se sagledava kao odgojni stil u kojem roditelji postavljaju ponekad i prevelika očekivanja i zahtjeve prema djetetu. Isti provode strogi nadzor i visoku razinu kontrole, no, s druge strane, ne pružaju djetetu dovoljno topline i podrške (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Nisko prihvaćanje i uključenost u život djeteta, visoka prisilna kontrola te nisko davanje samostalnosti djetetu, odrednice su autoritarnog odgojnog stila (Berk, 2015). Autoritarni roditelji su emocionalno hladni te često omalovažavaju djecu i upućuju im kritike te ne koriste međusobnu komunikaciju u obitelji, niti dogovaraju i objašnjavaju obiteljska pravila jer vjeruju da dijete mora prihvatiti sva pravila koja im oni postave i to bez suprotstavljanja. Glavni odgojni ciljevi autoritarnog odgoja su postizanje djetetove samokontrole i poslušnosti. Kako bi postigli autoritarne odgojne ciljeve, roditelji se postavljaju kao autoritet koji postavlja zahtjeve i određuje pravila, ali istodobno ta pravila, za razliku od autoritativnih roditelja, uopće ne objašnjavaju djetetu. Roditelji usmjereni na postavljanje granica i pravila skloni su kažnjavanju, a nerijetko su skloni i tjelesnom kažnjavanju djeteta. Djeca koja žive u ovakvom obiteljskom okruženju mogu se ponašati razdražljivo, biti povučena, bojažljiva i nesretna te nisu

spontana. Također je moguće da se kod djece takvih roditelja zamijeti i sklonost čestoj promjeni raspoloženja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Popustljivi, ili drugim nazivom, permisivan odgojni stil, stil je odgoja u kojem su glavne sastavnice emocionalna toplina i vrlo slaba kontrola, odnosno vrlo slaba količina nadzora. Roditelji permisivnog odgojnog stila ne postavljaju velike zahtjeve prema djetetu te provode slabu kontrolu nad djetetom ali mu istovremeno pružaju i veliku količinu topline i ljubavi te bezuvjetnu podršku (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Odnos permisivnih roditelja i djeteta temelji se na iznimno velikoj emocionalnoj osjetljivosti roditelja prema djetetu te na prevelikoj slobodi djeteta bez postavljanja ikakvih granica i pravila i bez određene kontrole ponašanja. Permisivni roditelji ispunjavaju djetetu sve želje i zahtjeve koje ono izusti te misle kako će na taj način u najbolje pokazati svoju ljubav prema djetetu, dok istovremeno ne postavljaju nikakva jasno određena pravila ponašanja koja očekuju od djeteta. Odgoj kakvom su skloni permisivni roditelji onemogućuje djeci stjecanje normi i pravila ponašanja te su djeca permisivnih roditelja često neposlušna i buntovna (Berk, 2015).

Posljednji spomenuti odgojni stil je zanemarujući, ili drugim nazivom indiferentni odgojni stil. Karakterizira ga emocionalna hladnoća i slaba kontrola roditelja. Indiferentni roditelji postavljaju prema djetetu male zahtjeve, ne postavljaju kontrolu, no ne pružaju niti toplinu, ali niti potporu djetetu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Nerijetko su ti roditelji emocionalno distancirani, depresivni, obuzeti stresom vlastitog života te imaju vrlo malo energije za vlastito dijete te su znatno više zaokupljeni samima sobom i vlastitim brigama nego djetetom (Berk, 2015). Dakle, odnosi između ovakvih roditelja i djece temelje se na izuzetno niskoj razini razumijevanja, vrlo niskoj razini interesa za dijete i njegove aktivnosti, nepokazivanju roditeljske ljubavi te neprovođenju zajedničkog vremena. Iz navedenog se može pretpostaviti da će „čak i kod manje izražene roditeljske neuključenosti, djeca i adolescenti pokazati mnoge probleme, kao što su loša emocionalna samoregulacija, poteškoće sa školskim uspjehom i antisocijalno ponašanje“ (Berk, 2015; str. 571).

Procijeniti roditeljsko ponašanje nije jednostavan zadatak te stoga različiti autori predlažu i različite načine na koje se ono može procijeniti, a jedna od tih predloženih mjera roditeljskog ponašanja jest i ona koju su Uпитnikom roditeljskog ponašanja predložile Keresteš, Brković, Kuterovac Jagodić i Greblo (2012). Ovaj

upitnik je osmišljen na način da odgovara hrvatskoj kulturnoj sredini (s obzirom da je roditeljsko ponašanje povezano i s kulturnim kontekstom) te su njime prikupljeni podaci i za potrebe ove radnje. Prema Upitniku roditeljskog ponašanja mjeri se sedam aspekata roditeljskog ponašanja, a to su toplina, autonomija, induktivno rezoniranje, roditeljsko znanje, popustljivost, intruzivnost i kažnjavanje. Toplina je definirana, kao što je i prije u tekstu navedeno, kao količina podrške, ohrabivanja i ljubavi koju pružaju roditelji. Nasuprot pojmu topline nalaze se odbacivanje i neprijateljstvo (Vasta, Haith i Miller, 1998). Autonomija se pak ogleda u pružanju prilike da dijete samostalno donosi odluke koje se odnose na njega samoga, dok se induktivno rezoniranje odnosi na korištenje vrlo jasnih objašnjenja te argumentiranja u razgovoru s djetetom. Roditeljsko znanje o vlastitom djetetu procjenjuje se na temelju poznavanja djetetovih prijatelja ili na koji način dijete provodi slobodno vrijeme. Popustljivost je pak definirana kao popuštanje željama i zahtjevima djeteta. Intruzivnost je definirana kao nametanje ili miješanje u djetetov život te se navodi kao jedan od oblika psihološke kontrole. Posljednji od aspekata roditeljskog ponašanja je kažnjavanje. Kažnjavanje obuhvaća postupke ili mjere discipliniranja. Prema autoricama navedenog upitnika, navedenih sedam dimenzija mogu se kategorizirati u globalne dimenzije, a to su Roditeljska podrška (koju čine toplina, induktivno rezoniranje, roditeljsko znanje i autonomija), Restriktivna kontrola (koju čine kažnjavanje i intruzivnost) te Popustljivost (Keresteš i sur., 2012).

1.3. Prosocijalno ponašanje

Prosocijalno ponašanje je „sveobuhvatni naziv za različite oblike socijalnog ponašanja kojima je u osnovi dobročinstvo, pomaganje drugima u zadovoljenju njihovih potreba ili uklanjanju teškoća; uključuje blagonaklonost i susretljivost, materijalno pomaganje i moralnu podršku, empatiju i altruizam“ (Petz, 2005; str. 378). Raboteg-Šarić (1995; str. 13) prosocijalno ponašanje definira kao „voljno, intencionalno ponašanje koje ima pozitivne posljedice za druge ljude“. Logično je za zaključiti da pružanje pomoći obuhvaća velik broj prosocijalnih postupaka. No ipak, u mnogobrojne prosocijalne postupke ne uključuju se i postupci koji obuhvaćaju uzajamnu korist, i pomagača i onoga kome je pomoć potrebna. Ipak, najveću pažnju

među istraživačima koji su se bavili prosocijalnim ponašanjem pobudila su tri oblika ovog ponašanja, a to su dijeljenje s drugima, suradnja te pomaganje koje uključuje i tješjenje te brigu o drugima (Eisenberg i Mussen, 1989; prema Vasta, Haith i Miller, 1998). Prema tome, osim što ima pozitivne posljedice za druge, takvo je pomažuće ponašanje barem djelomično altruistički motivirano. Osim što roditelji imaju značajnu ulogu u razvoju djetetova prosocijalnog ponašanja, treba imati na umu da su i učitelji ti čija je uloga u razvoju ovog ponašanja također važna, te učitelji kao i roditelji mogu svojim primjerima potaknuti djecu na prosocijalno i nesebično ponašanje kako prema učenicima iz razreda, tako i prema drugoj djeci iz škole i okruženja u kojem dijete inače svakodnevno ili često boravi. Kako bi se dijete (ali i odrasla osoba) mogla ponašati prosocijalno, prvenstveno bi trebala imati razvijene dvije sposobnosti, a to su na prvom mjestu sposobnost zauzimanja tuđeg stajališta (sagledavanje neke situacije očima druge osobe) te isto tako razvijenu empatiju odnosno razumijevanje emocija koje osjeća druga osoba (Raboteg-Šarić, 1995).

Osim prosocijalnog ponašanja treba definirati i altruizam kao zasebni oblik prosocijalnog ponašanja, iako se ova oba termina u literaturi ponekad koriste i kao sinonimi. Altruizam je zapravo prosocijalno ponašanje u užem smislu jer je to oblik prosocijalnog ponašanja u kojem pomagač od onoga koji njegovu pomoć prima ne očekuje ništa zauzvrat. „Altruizam se veže uz dobra djela i odnosi se na situacije kada su interesi drugih ljudi stavljeni iznad osobnih. Nadalje, neko ponašanje se može opisati kao altruistično kada osoba ne očekuje recipročnu korist, odnosno kada je takvo ponašanje intrinzično motivirano. Stoga se smatra kako je altruistično ponašanje posebna vrsta prosocijalnog ponašanja sa specifičnom motivacijskom osnovom“ (Kljaić, 2005b; prema Dubravac, 2017; str. 2). Petz (2005) određuje altruizam kao „naklonost i težnju prema dobrobiti drugih te stavljanje tuđih interesa iznad osobnih interesa i osobne koristi. Altruizam se očituje u postupcima koji su usmjereni prema koristi drugih ljudi bez očekivanja obostrane koristi ili nagrade iz vanjskih izvora“ (Petz, 2005; str. 18). Isti autor nadalje navodi da se „altruističnim ponašanjem nazivaju se samo takvi postupci koji su svjesni, sadrže namjeru da se nekome pomogne i koji zahtijevaju određeno žrtvovanje ili odricanje“ (Petz, 2005; str. 18). Postoje poteškoće u definiranju altruizma budući da ga je teško razlikovati od samog prosocijalnog ponašanja (kao što je već prethodno spomenuto kod korištenja ovih termina u literaturi). Jedno od pitanja je i kako prepoznati altruistični

oblik prosocijalnog ponašanja? Eisenberg i Miller (1987; prema Raboteg-Šarić, 1995) tvrde da moraju biti zadovoljeni određeni uvjeti kako bi se prosocijalno ponašanje zaista smatralo altruističnim. „Ti uvjeti su sljedeći:

- 1) da je ponašanje voljno započeto, odnosno bez ikakve prisile,
- 2) da je ono poduzeto s namjerom poboljšanja ili održavanja dobrobiti drugih,
- 3) da isključuje očekivanje materijalnih ili društvenih nagrada ili izbjegavanje vanjske nelagode i kazne.“ (Eisenberg i Miller, 1987; prema Raboteg-Šarić, 1995, str. 15).

Sharabany i Bar-Tal (1981; prema Raboteg-Šarić, 1995; str. 18) navode kako su se „teorijska tumačenja razvoja altruističnog ponašanja razvila u sklopu četiri različita teorijska pristupa, a to su sljedeći pristupi:

- pristup altruizmu unutar teorija evolucije,
- psihoanalitički pristup altruizmu,
- teorije socijalnog učenja,
- kognitivno-razvojni pristup altruizmu.“

U prvoj navedenoj, evolucijskoj teoriji, altruizam se objašnjava kao ponašanje koje daje veću šansu za preživljavanje i reprodukciju genetskoj strukturi drugih osoba nego vlastitoj genetskoj strukturi, odnosno genetskoj strukturi samih altruističnih osoba (Wilson, 1978; prema Raboteg-Šarić, 1995). Ako je tako, onda se može opravdano postaviti pitanje kako se altruistično ponašanje moglo razviti u procesu prirodne selekcije. Tradicionalna Darwinova teorija evolucije na to pitanje ne daje prikladan odgovor te su se iz tog razloga razvili noviji evolucijski pristupi koji obuhvaćaju dva šira gledišta na razvoj altruizma, a to su sociobiološko i sociokulturalno gledište. „Danas se u okviru evolucijskog pristupa ispituju gotovo sva područja ljudskog ponašanja“ (Kardum, 2003; str. 54), pa to uključuje i ispitivanje i objašnjavanje altruističnog ponašanja iz evolucijske perspektive.

Sociobiološki pristup, koji je dio evolucijske teorije, prosocijalno ponašanje objašnjava pomoću jednog od evolucijskih mehanizama, a taj mehanizam u ovom slučaju je mehanizam povećanja vjerojatnosti preživljavanja. Prema takvom pristupu smatra se da pomaganjem našim srodnicima možemo povećati vjerojatnost prenošenja vlastitog genetskog materijala s obzirom da dijelimo određeni dio gena s

onim osobama kojima pomažemo. Nadalje, ako pomažemo drugima recipročnim altruizmom, povećat ćemo vjerojatnost da i drugi nama pomognu u slučaju kada će to biti potrebno (Hewstone i Stroebe, 2001; prema Dubravac, 2017). S druge strane, sociokulturalno gledište, koje je također dio evolucijske teorije, „usmjerava se na to kako se kultura, odnosno vrijednosti, uvjerenja, običaji i vještine društvene grupe, prenose na sljedeću generaciju“ (Berk, 2015; str. 25). Nadalje, nužno je da djeca surađuju s kompetentnijim članovima društva, jer tako usvajaju načine mišljenja i ponašanja koji k tome čine kulturu određene zajednice (Berk, 2015). U kojoj mjeri će se kod pojedinca razviti ponašanje koje je altruistično, ovisi o prirodi i evoluciji sociokulturnog sustava koji djeluje na motivaciju i ponašanje ljudi (Raboteg-Šarić, 1993).

Što se tiče psihoanalitičkog pristupa altruizmu, prema ovom pristupu altruizam će se razviti kroz razvoj strukture ličnosti, odnosno kroz razvoj superega. Prema shvaćanju koje navodi Freud, ljudskoj je prirodi urođeno da je okrenuta prema sebi te se mora socijalizirati uz stroge pritiske, a altruistično ponašanje javlja se kao posljedica djelovanja sukobljenih težnji ida, odnosno želje za zadovoljenjem instinkata te superega. „Id čini najveći dio ličnosti, izvor je osnovnih bioloških potreba i želja, ego je svjesni/racionalni dio ličnosti“ (Berk, 2008; str. 16). Još jednu komponentu čini superego, odnosno savjest, a ta komponenta se, prema Berk (2015), razvija kroz odnose s roditeljima jer isti očekuju i zahtijevaju da se njihova djeca prilagode vrijednostima koje su prisutne u društvu odnosno kulturi u kojoj djeca odrastaju. Neufreudovci i ego-psiholozi imaju optimističnije gledište o ljudskoj prirodi. Oni pokušavaju objasniti kako pozitivni utjecaji u razvoju ličnosti mogu smanjiti snagu sebičnih motiva i dovesti do internalizacije nesebičnih vrijednosti. Oni shvaćaju altruizam kao rezultat zdravog procesa sazrijevanja, odnosno kao pozitivnu osobinu kognitivno i emocionalno zrele ličnosti. Psihoanalitički pristup zapravo naglašava kontinuitet ličnosti od ranog djetinjstva do odrasle dobi, iako se zanemaruju ili okolinski uvjeti ili razlike među ljudima (Raboteg-Šarić, 1993).

Kroz teoriju socijalnog učenja, teoretičari navode kako se socijalno ponašanje uči kada se opažaju i oponašaju druge osobe. Jedan od njih je i Bandura (prema Vasta, Haith i Miller, 1998) koji navodi teoriju kojom objašnjava socijalno učenje, a to je učenje po modelu, odnosno oblik učenja prilikom kojega se ponašanje onoga koji opaža mijenja kao rezultat opažanja modela. Prema toj se teoriji prosocijalno

ponašanje se može učiti oponašanjem bilo kakvog modela s kojim osoba koja uči dolazi u kontakt. Modeli opažanja, što se tiče školske djece, mogu biti roditelji, učitelji, braća i sestre, prijatelji iz razreda, heroji iz priče i slično. Dakako, dijete će u većoj mjeri oponašati onaj model koji ima neke osobine koje dijete smatra privlačnim ili njemu poželjnim, na primjer talent, snagu, inteligenciju, dobar izgled i tako dalje (Vasta, Haith i Miller, 1998). „Gledajući druge kako sami sebe pohvaljuju i okrivljuju i kroz povratne informacije o vrijednosti vlastitih akcija, djeca razvijaju osobne standarde za ponašanje i osjećaj samoefikasnosti, odnosno vjerovanje da će im vlastite sposobnosti i karakteristike pomoći da uspiju“ (Berk, 2015; str. 20). Prema tome, može se pretpostaviti kako će se djeca, koja promatraju roditelje koji se prosocijalno ponašaju, također i sama truditi prosocijalno ponašati.

Posljednji od četiri navedena pristupa u razvoju altruizma jest kognitivno-razvojni pristup. Kognitivno-razvojni pristup kao važan čimbenik ističe kvalitativne promjene u kognitivnom, socijalnom te isto tako i u moralnom razvoju pojedinca. Navedeni pristup pretpostavlja da postoje opće strukture u osnovi kognitivnih funkcija u različitim područjima koje se kvalitativno mijenjaju kao rezultat procesa sazrijevanja osobe i interakcije osobe s okolinom. Taj proces odvija se stupnjevito i uvijek nepromijenjenim redoslijedom. Nadalje, u ovom pristupu okolina ne oblikuje prosocijalno ponašanje, već ona potiče pojedinca na raznovrsna iskustva (Raboteg-Šarić, 1995). Prema Piagetu, kojeg se ujedno smatra i najpoznatijim predstavnikom kognitivističko-razvojnih teorija, djeca svoje znanje aktivno grade istraživanjem svog svijeta te njihovo učenje nikako ne ovisi o potkrepljivačima, primjerice nagradama roditelja (Berk, 2015). Kognitivno-razvojni pristup analizira motiviranost za prosocijalno ponašanje s obzirom na rasuđivanje o postupcima pomaganja drugima. Pri tom su, s jedne strane, motivacijske težnje pojedinca i razina kognitivnog razvoja relativno stabilni iz situacije u situaciju, ali je, s druge strane, ponašanje pojedinca pod utjecajem različitih zahtjeva situacije (Raboteg-Šarić, 1993).

Nadalje, motivacijsku osnovu prosocijalnog, odnosno altruističnog ponašanja istraživači su promatrali kroz mnoga dosadašnja istraživanja. Na temelju tih istraživanja utvrdilo se nekoliko modela koji na drugačije načine tumače povezanost između situacijskih uvjeta i psiholoških procesa koji međusobno uvjetuju pojavu prosocijalnog ponašanja. Gledajući prema tome kojim se procesima daje veća

važnost, mogu se razlikovati normativni modeli, kognitivni modeli i emocionalni modeli (Raboteg-Šarić, 1993).

Prema socijalno-normativnim objašnjenjima društvena očekivanja o tome što bi trebalo učiniti u određenoj situaciji, to jest unaprijed uzimanje društvenih u obzir odobravanja ili neodobravanja nekog postupka, potiču prosocijalno ponašanje. „Pri tome se smatra se da su tri norme značajne za prosocijalno ponašanje: norma socijalne odgovornosti, norma recipročnosti i norma pravednosti“ (Dragun, 2001; prema Pavlović, 2012; str. 3).

Norma socijalne odgovornosti, koju su postavili Berkowitz i Daniels (1963; prema Pavlović, 2012), kaže kako svaka osoba pojedinačno vjeruje da bi trebala pomoći osobama za koje misli da im je ta pomoć uistinu i potrebna. Odnosno drugim riječima, pojedinac će prvenstveno pomoći osobama za koje smatra da nisu same uzrokovale situaciju u kojoj se nalaze te koja zahtjeva određenu vrstu pomoći (Clarke, 2003; prema Pavlović, 2012).

Nadalje, jedna od normi recipročnosti je i Triversova evolucionistički orijentirana teorija recipročnog altruizma (1971, 1983; prema Kardum, 2003) koja objašnjava prosocijalno ponašanje među nesrodnicima. Osnovna postavka ove teorije kazuje kako je prosocijalno ponašanje naklonjeno prirodnim odabirom ako slijedi princip reciprociteta. Trivers smatra da za takvo ponašanje moraju biti ispunjena dva glavna uvjeta, a to su da „cijena koju plaćamo za pomaganje mora biti mala i drugo, mora postojati određena vjerojatnost da se i mi možemo naći u situaciji da nam osoba kojoj pomažemo može pružiti neki oblik pomoći“ (Kardum, 2003; str. 21).

Jedna od najpoznatijih teorija pravednosti je Lernerova teorija. To je teorija vjerovanja u pravedan svijet (1968; Hafer i Begue, 2005; prema Pavlović, 2012), a ova teorija pretpostavlja kako pojedine osobe sagledavaju svijet kao mjesto u kojem ljudi dobiju ono što zaslužuju, te isto tako uključuje uvjerenja kako se dobre stvari događaju dobrim ljudima, a loše stvari lošim ljudima. Također, prema toj teoriji „uočavanje da netko doživljava sudbinu koju nije zaslužio, odnosno koja je nepravedna prema tom pojedincu, narušava vlastito vjerovanje u pravedan svijet te izaziva nesigurnost u vlastitu sudbinu. Iz tog razloga, ljudi pokušavaju uspostaviti pravedno stanje za drugu osobu kako bi ponovno uspostavili sigurnost u vlastitu sudbinu“ (Dragun, 2001; prema Pavlović; str. 5).

Nadalje, kognitivni modeli altruističnog ponašanja naglasak stavljaju na, kako i samo ime kaže, kognitivne procese koji su u podlozi donošenja odluke da se pruži ili da se ne pruži pomoć (Darley, 1970; prema Raboteg-Šarić, 1995). Latane i Darley (1969; prema Aronson, Wilson i Akert, 2005) su definirali pet koraka prilikom kojih pojedinac donosi odluku za pružanje pomoći:

- 1) pojedinac prvo treba primijetiti da se nešto događa, to jest treba primijetiti osobu u nevolji,
- 2) nadalje, pojedinac tu situaciju treba interpretirati kao opasnu,
- 3) pojedinac bi trebao prihvatiti osobnu odgovornost za pružanje pomoći,
- 4) pojedinac treba razmotriti i uzeti u obzir najbolji način pomaganja,
- 5) nakon razmatranja moguće dobiti, ili gubitka, pojedinac bi trebao ili pružiti pomoć ili uopće ne reagirati.

Predstavnici teorija koje pretpostavljaju da je emocionalno uzbuđenje važna komponenta motivacije za pružanjem pomoći drugima slažu se u tome da navedena motivacija može, ali i ne mora dovesti do stvarnog pomaganja, što je ovisno o izvanjskim činiteljima. Te se teorije razlikuju po tome što pretpostavljaju različitu kvalitetu motivacije za prosocijalno ponašanje. Prema jednom pristupu motivacija za pružanje pomoći je samo i jedino egoistična, a prema drugom pristupu ta ista motivacija može biti barem jednim dijelom altruistična (Raboteg-Šarić, 1995).

1.3.1. Emocionalna inteligencija i prosocijalno ponašanje

Jedna od varijabli koja se i u literaturi često povezuje s prosocijalnim ponašanjem je emocionalna inteligencija. Salovey i Sluyter (1999) su zaključili kako služenje emocijama, kao temeljem mišljenja, itekako može biti povezano s određenim socijalnim kompetencijama i prilagodbenim ponašanjem, a u takvo ponašanje pripadaju i različiti oblici prosocijalnog ponašanja. Prema Gardneru (1983) osnova za pojavu konstrukta emocionalne inteligencije bila je u podjeli socijalne inteligencije na interpersonalnu i intrapersonalnu inteligenciju. Interpersonalna inteligencija „ne uključuje samo opći smisao za procjenu sebe i drugih, nego i sposobnosti uočavanja i praćenja svojih i tuđih raspoloženja i temperamenata te formiranje znanja o njima, što će osobi kasnije koristiti za

predviđanje budućih ponašanja.“ (Takšić, Mohorić i Munjas, 2006; str. 731). Najčešće korištena definicija emocionalne inteligencije je definicija koju se predložili autori Salovey i Mayer (1997) prema kojoj „emocionalna inteligencija uključuje:

- 1) sposobnosti brzoga zapažanja procjene i izražavanja emocija,
- 2) sposobnost uviđanja i generiranja osjećaja koji olakšavaju mišljenje,
- 3) sposobnosti razumijevanja emocija i znanje o emocijama,
- 4) sposobnost reguliranja emocija u svrhu promocije emocionalnog i intelektualnog razvoja“ (Takšić, Mohorić i Munjas, 2006; str. 731-732).

Većina provedenih istraživanja je pronašla značajnu pozitivnu povezanost između prosocijalnog ponašanja i emocionalne inteligencije. Dakle, emocije također imaju vrlo važnu ulogu u prosocijalnom, odnosno altruističnom ponašanju, te k tome i empatiji, a empatija se „tijekom osnovnoškolskih godina povećava jer djeca razumiju širi raspon emocija i koriste višestruke znakove prilikom procjenjivanja tuđih osjećaja“ (Ricard i Kamberk-Kilicci, 1995; prema Berk, 2015; str. 415). I Takšić (2002) je također pronašao značajne povezanosti samoprocjene emocionalne kompetentnosti s različitim aspektima empatije. Berk (2015) navodi kako je empatija jedna od važnih sastavnica za poticanje prosocijalnog ili altruističnog ponašanja. Emocionalna inteligencija povezana je s empatijom, a empatija je povezana s prosocijalnim ponašanjima te se iz tog razloga može pretpostaviti kako postoji i pozitivna povezanost između emocionalne inteligencije i prosocijalnog ponašanja. „Kod djece za koju se procijeni da su posebice socijalno kompetentna i samopouzdana, primjećujemo kako se služe sposobnostima emocionalne kompetencije za samoregulaciju“ (Salovey i Sluyter; 1999, str. 89). Točnije, djeca i adolescenti koji su postigli više rezultate na mjerama emocionalne inteligencije u većoj mjeri su se prosocijalno ponašala, dakle povezanost emocionalne inteligencije i adaptivnog ponašanja do izražaja najviše dolazi prilikom konfliktnih situacija kada emocionalno inteligentnija djeca uspješno upravljaju svojim postupcima, mislima i osjećajima što rezultira mirnim rješenjem konflikta (Grgić, Babić Čikeš i Ručević, 2014). Nadalje, kako su prosocijalno i agresivno ponašanje po svom teoretskom značenju pojmovi koji su u suprotnosti, očekuje se njihova negativna povezanost te iz tog razloga empirijska istraživanja najčešće i potvrđuju takva očekivanja (Keresteš, 1999).

Razvoj emocionalne inteligencije kod djece rezultat je međusobnih utjecaja naslijeđenih mehanizama reagiranja i procesa socijalizacije u obitelji te u široj okolini, a može se reći da bi vještine emocionalne inteligencije djeca prvenstveno trebala učiti od vlastitih roditelja. Dakle, kako djeca ne bi potiskivala, pogrešno izražavala ili pak negirala svoje emocije, njihovi roditelji moraju prepoznavati i uvažavati te emocije i primjereno reagirati na njih. Prema Saloveyu i Sluyteru (1999; str. 39) „emocionalna umijeća počinju u roditeljskom domu, dobrim suodnošenjem između roditelja i djece. Roditelji pomažu djeci prepoznati emocije, cijeniti svoje osjećaje i početi ih povezivati s društvenim situacijama“. Iz tog razloga na svaki trenutak proveden s djetetom trebaju gledati kao na priliku za pokazivanje emocionalne inteligencije, jer samo na taj način dijete može osjetiti da se od njega traži da u potpunosti doživi svoje emocije te da ih pravilno izrazi i nauči razumjeti. Specifičnost vezana uz emocionalnu inteligenciju koja svakako pridonosi interesu za ovaj konstrukt jest „pretpostavka da se, za razliku od IQ, emocionalna inteligencija, ili skraćeno EI, može razvijati. Iz tog razloga mnogi autori koriste i druge termine kad govore zapravo o istom sklopu vještina i sposobnosti, pa se tako u literaturi susreću pojmovi poput emocionalnog kvocijenta, emocionalne pismenosti (Goleman, 1997) i emocionalne kompetentnosti.“ (Takšić, 1998; prema Takšić, Mohorić i Munjas, 2006; str. 742). Dakle, kao što je navedeno, u literaturi se nerijetko može naići na pojam emocionalne kompetencije. Emocionalna je kompetencija „usredotočena više na znanje i sposobnosti koje pojedinac može postići kako bi primjereno funkcionirao u raznim situacijama, a manje na emocionalnu inteligenciju...“ (Salovey i Sluyter, 1999; str. 34). Također, razvijeno je i nekoliko metoda procjene te iste emocionalne kompetencije koje su prilagođene za djecu i mlade. Za istraživanja u Hrvatskoj se upotrebljava Upitnik emocionalne kompetentnosti (UEK-45; Takšić, 2002) koji je zapravo skraćena verzija Upitnika emocionalne inteligencije UEK-136 istog autora, a konstruiran je po modelu Mayera i Saloveya iz 1997. (prema Takšić, Mohorić i Munjas, 2006).

Kad govorimo o emocionalnoj inteligenciji neizostavno je spomenuti i empatiju. Empatija se može definirati kao „uživljavanje u emocionalna stanja druge osobe i razumijevanje njenog položaja na temelju percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi“ (Petz, 2005; str. 107). Ona je, uz moralno rasuđivanje i

uživljavanje u tuđi položaj¹, jedan od središnjih pojmova nekih teorija o razvoju prosocijalnog ponašanja, a osobito teorije Martina Hoffmana (1982, 1984, 1991; prema Vasta, Haith i Miller, 1997). Hoffman smatra da je „empatija na dva načina uključena u altruizam, to jest u altruistično ponašanje:

- 1) empatično dijete osjeća neugodu promatrajući nevolje druge osobe, a može je smanjiti pomažući toj osobi,
- 2) kada prosocijalno ponašanje izaziva osjećaj ugone ili pak veselje u drugoj osobi, tada će i empatično dijete doživljavati te pozitivne emocije.“ (Hoffman, 1991; prema Vasta, Haith i Miller, 1998; str. 543-544).

Povezanost između empatije i prosocijalnog ponašanja nije u potpunosti razjašnjena, iako se može činiti da su te dvije varijable teorijski vrlo povezane. Kada se empatija mjeri uz pomoć učiteljskih procjena djece ili pak putem opažanja dječjih emocija na temelju izraza lica, dobivaju se jasnije pozitivne korelacije sa prosocijalnim ponašanjem (Chapman i sur., 1987; Eisenberg i Fabes, 1991; Eisenberg i Miller, 1987; Marcus, 1986; sve prema Vasta, Haith i Miller, 1998). Također, ako djeca smatraju da je nevolju izazvalo nešto što je bilo izvan nečije kontrole, veća je vjerojatnost da će suosjećati s tom osobom i pomoći joj. S druge strane, ako djeca misle da nečiji problem proizlazi iz lijenosti, pohlepe, nemarnosti ili pak nekog drugog činitelja na koji je bilo moguće utjecati, u tom slučaju nisu tako spremna ponuditi pomoć (na primjer, posuditi školski pribor) (Barnett i McMinimy, 1988; Eisenberg, 1990; prema Vasta, Haith i Miller, 1998). Važnu ulogu u tome hoće li se empatija pojaviti te tako potaknuti prosocijalno ponašanje ima i temperament djeteta (Berk, 2015). Roditeljski odgojni stil također utječe na empatiju. Djeca roditelja koji su topli, ohrabrujući, brižni i pokazuju osjetljivost za djetetove potrebe, vjerojatno će reagirati na brižan način na moguću uznemirenost drugih. Takav odnos ostaje i u adolescenciji te se nastavlja u mladoj odrasloj dobi (Eisenberg i McNally 1993; prema Berk, 2008). S druge strane, kad roditelji imaju teškoća u kontroliranju vlastite ljutnje ili neprijateljskog ponašanja, i djeca će vrlo vjerojatno imati poteškoće u regulaciji emocija, što se može, između ostalog, odraziti i na empatiju (Eisenberg i sur. 1999; prema Berk, 2008). Dakle, roditelji su ti koji mogu pomoći djeci kako

¹ Empatija se, prema Vasta, Haith i Miller (1998) od uživljavanja u tuđi emocionalni položaj razlikuje po tome što empatično dijete i osjeća emocije druge osobe, ali ne toliko intenzivno kao ta osoba.

regulirati osjećaje koji narušavaju suosjećanje i empatiju. No, osim roditelja, tu su i učitelji. Berk (2015; str. 411) navodi kako „učitelji procjenjuju školsku djecu koja smatraju pravila o pokazivanju emocija važnima zbog brige za osjećaje drugih, posebno sklonima pomaganju, suradljivima i socijalno osjetljivima“.

U kontekstu emocionalnog razvoja zaključno se može reći da je vrlo važno poticati taj aspekt razvoja u dječjoj dobi (pogotovo vrtićkoj i školskoj) te poučavati djecu i biti im primjer suradničkog ponašanja, pomaganja, dijeljenja i ostalih oblika prosocijalnog ponašanja, odnosno altruističnog ponašanja. Odrasli (a u školskoj dobi su to najčešće roditelji i učitelji) u radu s djecom mogu puno napraviti. Poticanjem razvoja emocionalne inteligencije djeca mogu postati emocionalno kompetentnija, a učestalost poželjnih socijalnih ponašanja, među kojima je i prosocijalno ponašanje, bila bi jedan od mogućih ishoda. „Školska djeca uviđaju kako ljudi istodobno mogu doživljavati više od jedne emocije. Također, zamjećuju više znakova koji mogu poslužiti za tumačenje tuđih osjećaja, te kod njih raste empatija. Djeca s dobrom emocionalnom regulacijom su optimistična, prosocijalna i među vršnjacima omiljena“ (Berk, 2008; str. 338).

1.3.2. Dobne i spolne razlike u prosocijalnom ponašanju

Mnoga istraživanja koja su do sada provedena, pokazuju kako se dijeljenje s drugima i tješjenje mogu javiti i prije druge godine života (Vasta, Haith i Miller, 1998). Ipak, velik broj teoretičara smatra da se prije pojave prosocijalnog ponašanja kod djeteta trebaju razviti sposobnost zauzimanja tuđeg stajališta i empatija, što je već prije u tekstu spomenuto. U skladu s time, očekivano je da učestalost altruističnih postupaka raste kako raste i dob, a razlog tome je napredak djeteta u misaonim i emocionalnim procesima. Dakle, očekuje se da su djeca starije dobi spremnija na suradnju, pomaganje i dijeljenje nego što su mlađa djeca (Keresteš, 1999). Iako pojava prosocijalnog ponašanja uvelike ovisi različitim faktorima, pa tako i o situacijskim (kao što je to npr. prisutnost drugih ljudi), postoje i značajne individualne razlike u prosocijalnom ponašanju, koje se objašnjavaju međudjelovanjem velikog broja činitelja (genetskih činitelja, iskustava tijekom

socijalizacije, sposobnosti empatije, kognitivnog razvoja (Eron i Huesmann, 1984; Rushton, 1989; prema Raboteg-Šarić, 1995).

Kada je riječ o spolnim razlikama i prosocijalnom ponašanju, neke razlike dobivene su u korist djevojčica i u istraživanjima koja nisu koristila spolno tipizirane oblike prosocijalnog ponašanja. U ispitivanju koje je provedeno s učenicima osmogodišnje škole opisuju se prosocijalne situacije koje su se u predispitivanjima pokazale kao primjeri maskulinog, femininog te spolno neutralnog prosocijalnog ponašanja. Učenici su uz svaku od tvrdnji navodili dva svoja vršnjaka iz razreda koji se najčešće prosocijalno ponašaju. Djevojčice su od strane svojih vršnjaka ukupno procjenjivane altruističnijima nego što su to dječaci, premda je upotrijebljen podjednak broj spolno tipiziranih i neutralnih tvrdnji u instrumentu za ispitivanje prosocijalnog ponašanja, a i učitelji su djevojčice percipirali altruističnijima od dječaka (Zarbatany i sur. 1985; prema Raboteg-Šarić, 1995). Istraživanja utjecaja roditeljskih stilova na spolne razlike u prosocijalnom upućuju na to da je moguće da roditelji mijenjaju odnosno prilagođavaju stil roditeljstva ili ponašanje u odnosu sa svojim kćerima i sinovima kako bi potakli tipična (očekivana) ponašanja s obzirom na spol djeteta (Pernar, 2010).

I kada je riječ o empatiji neka istraživanja pokazuju da u emocionalnoj inteligenciji postoje spolne razlike te da žene postižu bolje rezultate nego muškarci (Brackett i sur., 2004; prema Brebrić, 2008), a postoji i jedan društveni stereotip koji kaže da su djevojčice nešto sklonije pomagati drugima, dijeliti s njima ili ih pak tješiti. I Raboteg-Šarić (1995) navodi kako su dječaci značajno manje prosocijalni, iako, kad je riječ o prepoznavanju emocija istraživanja koja su provedena na djeci školske dobi nisu dobila statistički značajne spolne razlike (Babić, 2004; prema Brebrić, 2008).

Do danas su provedena brojna istraživanja kojima se ispitala povezanost roditeljskog stila i dječjeg prosocijalnog ponašanja, odnosno altruizma te emocionalne kompetentnosti djece. Razvoj prosocijalnog ponašanja i povećanje njegove učestalosti s dobi vrlo usko je povezano s dječjim emocionalnim razvojem, a posebno s razvojem empatije (Raboteg-Šarić, 1995). Salovey i Sluyter (1999) su također zaključili kako služenje emocijama, kao temeljem mišljenja, itekako može biti povezano s određenim socijalnim kompetencijama i prilagodbenim ponašanjem,

a gdje pripadaju i oblici prosocijalnog ponašanja. I Berk (2015) navodi kako je empatija važan pokretač altruističnog, odnosno prosocijalnog ponašanja. Također, rezultati nekih provedenih istraživanja pokazuju da su sklonost pomaganju i prosocijalne vještine povezane s boljom socijalnom prilagodbom te većom emocionalnom stabilnošću (Eisenberg i Mussen, 1989; prema Vasta, Haith i Miller, 1998).

I roditeljsko je ponašanje jedna od odrednica prosocijalnog ponašanja i emocionalne kompetentnosti djece. Roditelji su ti koji, s jedne strane, izravno (učenje po modelu) i neizravno (roditeljskim odgojnim stilom), mogu utjecati na dječje prosocijalno ponašanje, a s druge strane, roditeljsko izražavanje emocija i poučavanje o emocijama može utjecati na djetetovu emocionalnu kompetentnost. Odnos između roditelja i djeteta osnova je uspješne socijalizacije djeteta i razvoja zdrave ličnosti, dakle, svojim ponašanjem roditelji uče djecu kako izražavati emocije te prepoznati značenje emocija drugih ljudi (Brajša-Žganec, 2003). „Socijalizacija je ona među funkcijama obitelji koja se bavi dječjim razvojem, odnosno priprema mlade kako da postanu kompetentni članovi društva i sudjeluju u njemu“ (Berk, 2015; str. 569).

2. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Sukladno pregledu literature u prethodnom dijelu ovog rada, glavni cilj ovoga istraživanja bio je utvrditi postoji li povezanost između roditeljskog ponašanja i prosocijalnog ponašanja i emocionalne kompetentnosti djece.

U skladu s ciljem istraživanja, postavljeni su i sljedeći problemi s pripadajućim hipotezama:

1. Prvi problem istraživanja bio je utvrditi korelaciju između dječjeg prosocijalnog ponašanja i sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja.

Pretpostavlja se da će korelacija između navedenih varijabli biti pozitivna, odnosno da će djeca koja iskazuju veću sklonost prosocijalnom ponašanju ujedno procjenjivati i da mogu bolje uočiti i prepoznati emocije kod svojih prijatelja.

2. Drugi problem istraživanja bio je ispitati dječje procjene majki i očeva na pojedinim dimenzijama roditeljskog ponašanja te provjeriti jesu li pojedini aspekti roditeljskog ponašanja povezani s prosocijalnim ponašanjem djece te s uočavanjem i razumijevanjem emocija kod prijatelja.

U kontekstu ovog problema očekuje se da će djeca majke procijeniti više nešto više podržavajućima, ali i sklonijima roditeljskoj kontroli u usporedbi s očevima. Nadalje, očekuje se da će podržavajuće roditeljsko ponašanje odnosno roditeljska podrška (emocionalna toplina, poticanje autonomije i induktivno rezoniranje te roditeljsko znanje) biti pozitivno povezani i s dječjim prosocijalnim ponašanjem i sa sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Sudionici i postupak

Istraživanje je provedeno u jednoj osnovnoj školi u Zagrebu. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 90 učenika 4. i 5. razreda (obuhvaćeno je 6 razrednih odjeljenja), od čega 52 djevojčice i 38 dječaka, a detaljna struktura uzorka s obzirom na spol i razred prikazana je u Tablici 2. Ispitivani uzorak učenika obuhvaća raspon dobi od 10 do 12 godina, pri čemu je prosječna dob učenika koji su sudjelovali u istraživanju $M=10,7$ godina ($SD=0,65$). Većina učenika, točnije njih 86 (95,5%) živi s oba roditelja, dok ih četvero živi u jednoroditeljskim obiteljima (troje djece živi s majkom, a jedno dijete s ocem).

Tablica 2.
Struktura uzorka s obzirom na spol i razred

	4. razred	5. razred	<i>N</i>
Djevojčice	27	25	52
Dječaci	16	22	38
<i>N</i>	43	47	90

Prije provođenja istraživanja suradnja za istraživanje je dogovorena sa školskim psihologom i pedagogom. Ukratko im je objašnjen cilj i svrha istraživanja, a nakon njihova odobrenja po učenicima 4. i 5. razreda (tri odjeljenja četvrtog te tri odjeljenja petog razreda) su poslani suglasnosti roditeljima za sudjelovanje njihove djece u istraživanju. Suglasnost je također sadržavala objašnjenje o svrsi istraživanja te obavijest da je upitnik koji učenici ispunjavaju u potpunosti anonimna, a njihovo sudjelovanje dobrovoljno. Od 129 podijeljenih suglasnosti 90 ih je sadržavalo potvrđan odgovor roditelja kojim dopuštaju da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju te su istraživanju pristupila isključivo djeca koja su imala roditeljsku suglasnost (a koja su sva ujedno i sama željela sudjelovati). Ispitivanje je provodila ista osoba (autorica ovog rada). Prije ispunjavanja učenici su dobili uputu da je istraživanje anonimno te su zamoljeni da iskreno odgovaraju i da nema točnih i netočnih odgovora. Ispunjavanje upitnika, zajedno s prethodnim davanjem uputa i

objašnjavanjem njegove svrhe i postupka ispunjavanja, trajalo je oko dvadeset i pet minuta.

3.2. Instrumenti

Upitnik je imao dvije verzije koje su bile identične po svemu osim što su rečenice bile formulirane tako da se u jednoj verziji odnose na djevojčice, a u drugoj na dječake (npr. *Draga učenice/Dragi učenice*). U prvom dijelu upitnika nalazila su se pitanja o općim podacima učenika odnosno o dobi i razredu koji pohađaju, Zatim su slijedile tvrdnje koje se odnose na prosocijalno ponašanje, a na kojima su učenici na skali od 1 – *nikada* do 4 do *gotovo uvijek* procjenjivali koliko se često oni ponašaju na opisan način. Takvih tvrdnji je bilo sedam, a odnosile su se na ponašanja koja uključuju suradnju, dijeljenje i pomaganje. Ukupan rezultat na iskali izračunat je kao prosječna vrijednost svih procjena.

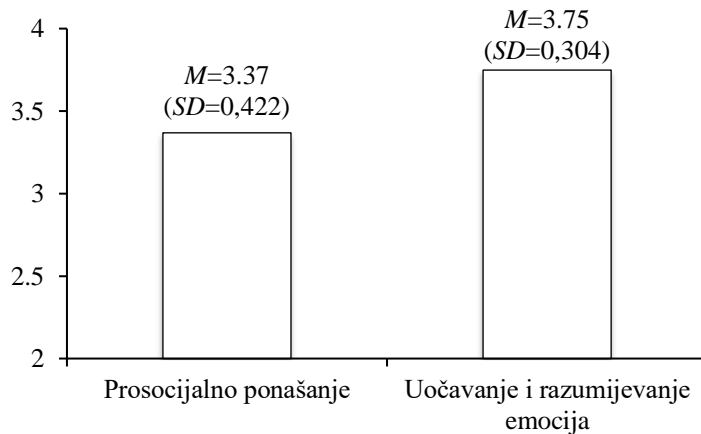
Nakon tog dijela slijedila je skala Uočavanja i razumijevanja emocija koja je inače dio Upitnika emocionalne kompetentnosti (Takšić, 2006), a u ovom radu je korištena kraća i prilagođena verzija te subskale (iz modificiranog UEK-15). Tvrdnje u korištenoj subskali su prilagođene na način da su učenici procjenjivali koliko su sposobni uočiti i razumjeti emocije kod svojeg *najboljeg* prijatelja ili prijateljice (umjesto samo prijatelja). Naime, s obzirom na dob djece koja su u ovom istraživanju sudjelovala, ovime se nastojalo učenicima dodatno konkretizirati situacije opisane u svakoj od tvrdnji. Učenici su za svaku od ukupno šest tvrdnji na skali od 1 do 4 procjenjivali koliko se odnosi na njih.

Učenici su nakon toga ispunjavali Upitnik roditeljskog ponašanja URP-29 (Keresteš i sur., 2012), a koji sadrži 29 tvrdnji te su učenici odvojeno procjenjivali u kolikoj mjeri svaka tvrdnja vrijedi za njihovu majku te za oca. Procjene su davane na skali od 1 - *uopće nije točno za nju/njega*, do 4 – *u potpunosti je točno za nju/njega*. Ukupan rezultat na svakoj od dimenzija (Roditeljska podrška, Restriktivna kontrola i Popustljivost) izračunat je kao prosječna vrijednost pripadajućih tvrdnji.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Prosocijalno ponašanje i uočavanje i razumijevanje emocija

Na početku ovog dijela prikazani su prosječni rezultati ispitanih varijabli, odnosno prosječne dječje samoprocjene prosocijalnog ponašanja i sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja, a prikazane su na Slici 1.

Slika 1. Prosječni rezultati na skalama prosocijalnog ponašanja i uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja

Na Slici 1. može se uočiti da su prosječni rezultati i u slučaju prosocijalnog ponašanja i u slučaju uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja pomaknuti ka višim vrijednostima, dakle dječje procjene ovih varijabli su relativno visoke. Jedna od metoda kojima se služe istraživači za mjerenje djetetova prosocijalnoga ponašanja jesu djetetove samoprocjene, a korištene su i za potrebe ovoga rada. Poznato je da težnja djece, ali ne i samo djece, već i odraslih, ide ka precjenjivanju vlastitog prosocijalnoga ponašanja (kao i drugih poželjnih ponašanja) te se tako mogu objasniti relativno visoke vrijednosti ($M=3,37$) koje su dobivene u ovom istraživanju, a vidljive su na Slici 1. Nadalje, kao što je već navedeno, na Slici 1. vidljive su i visoke vrijednosti ($M=3,75$) u procjenama uočavanja i razumijevanja emocija. Ciarrochi i suradnici (2000; prema Takšić, Mohorić i Munjas, 2006) navode tri razloga kojima se mogu objasniti takvi rezultati, a koji su vrlo slični problemima sa samoprocjenama prosocijalnog ponašanja: 1. „u nekim situacijama ljudi nastoje “podešavati“ svoje odgovore, 2. ljudi često ne poznaju svoje emocije, 3. preklapaju se s već poznatim osobinama ličnosti.“ (Takšić, Mohorić i Munjas; 2006; str. 739).

Također, školska se djeca općenito u većoj mjeri prosocijalno ponašaju od mlađe te imaju bolje vještine regulacije i prepoznavanja emocija kod drugih, što je i u skladu s razvojem emocionalne inteligencije koja raste s dobi. Prilikom tumačenja nalaza spomenutih istraživanja u obzir treba uzeti i kulturalni kontekst u kojem je istraživanje provedeno, jer je u određenim zemljama prosocijalno ponašanje izraženije i više se naglašava njegova važnost, što može biti slučaj i u našem kontekstu.

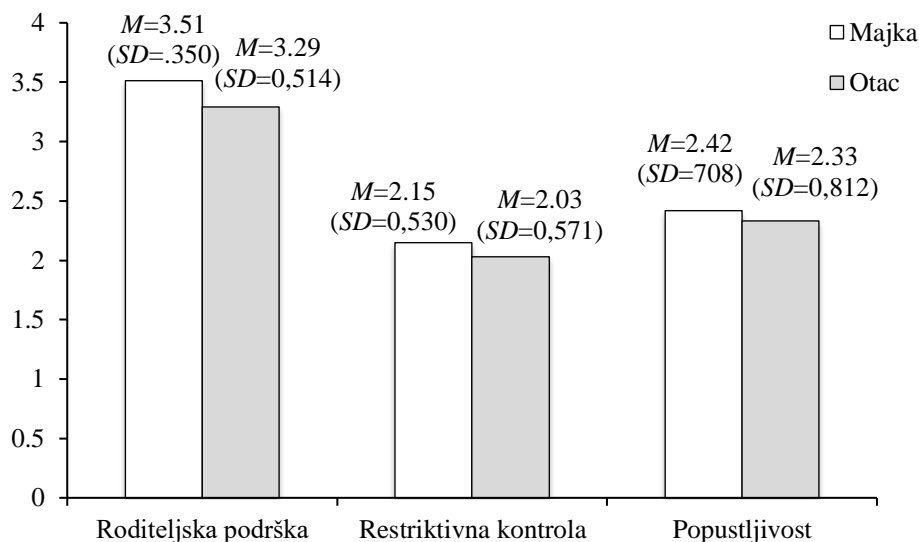
Nadalje, utvrđeno je da su prosocijalno ponašanje i sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija statistički značajno pozitivno povezani, a njihova korelacija iznosi $r=.41$ ($p<.01$), što je i očekivano. Dakle, može se reći da je prva hipoteza potvrđena, odnosno da djeca koja izjavljuju da se češće ponašaju prosocijalno ujedno procjenjuju i da mogu bolje uočiti i razumjeti emocije kod svojih najboljih prijatelja. Uzimajući u obzir emocionalni model prosocijalnog ponašanja koji pretpostavlja da je emocionalna inteligencija jedna od osnova za pružanje pomoći, za očekivati je da su sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija i prosocijalno ponašanje pozitivno povezani. Dakle, razvoj prosocijalnog ponašanja i povećanje njegove učestalosti s dobi usko je povezan s dječjim emocionalnim razvojem, a posebno s razvojem empatije (Raboteg-Šarić, 1995). S obzirom da se empatija smatra vrlo važnom komponentom emocionalne inteligencije te se također čini da ona motivira pozitivna ponašanja kao što su pomaganje i razumijevanje za pretpostaviti je da će emocionalna inteligencija imati vrlo značajan doprinos u objašnjenju ukupnog prosocijalnog ponašanja (Salovey i Sluyter, 1999), odnosno da će ta dva konstrukta biti u korelaciji. Također je provedeno i istraživanje u koje su bila uključena djeca početnih razreda osnovne škole. Djeca su bila procijenjena od strane roditelja i nastavnika, te je uočena pozitivna povezanost uspješne regulacije emocija i socijalno primjerenog i prilagođenog ponašanja, čemu pripada i prosocijalno ponašanje (Saarni, 1998; prema Salovey i Sluyter, 1999). Isto tako, kada su se odvojeno mjerile sposobnosti emocionalne inteligencije, utvrđena je pozitivna povezanost između sposobnosti upravljanja emocijama te prosocijalnog ponašanja. To znači da su adolescenti koji su postizali više rezultate na Testu upravljanja emocijama u većoj mjeri iskazivali prosocijalno ponašanje (Grgić, Babić Čikeš i Ručević, 2014). U nekim istraživanjima spominju se i veze između nekih dimenzija emocionalne inteligencije i prosocijalnog ponašanja, primjerice pozitivna povezanost kontrole i

upravljanja i uočavanja emocija s kvalitetom prijateljskih odnosa (Mayer i sur., 2004; Lopes i sur., 2003; sve prema Brebrić, 2008). Dokazano je i kako znanje o emocijama uvelike pomaže djeci kako bi se što bolje slagala s ostalom djecom. To znanje je povezano s obzirnim prijateljskim ponašanjem, sa spremnošću za upućivanjem isprike, s konstruktivnim reakcijama u svađama i slično, a sve to može se povezati s različitim oblicima prosocijalnog ponašanja (Berk, 2015). Sve navedeno navodi na zaključak kako sposobnost upravljanja emocijama te uočavanje i razumijevanje emocija značajno pridonosi objašnjenju ukupnog prosocijalnog ponašanja, tako da je korelacija dobivena u ovom istraživanju očekivana, odnosno u skladu je s prvom hipotezom. Dakle, rezultati ovog istraživanja su u skladu s dosadašnjim spoznajama o povezanosti uočavanja i razumijevanja emocija prosocijalnog ponašanja te je, kao što je već prethodno navedeno, time potvrđena prva pretpostavka.

U kontekstu ovih rezultata, dodatno je provjereno i postoje li razlike u samoprocjenama dječaka i djevojčica te je utvrđeno da djevojčice imaju nešto više samoprocjene od dječaka kada je riječ o prosocijalnom ponašanju ($M_{djevojčice}=3,46$; $M_{dječaci}=3,24$; $t=2,57$; $p<.02$), dok razlike u samoprocjenama sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja nema ($M_{djevojčice}=3,70$; $M_{dječaci}=3,59$; $t=1,73$; $p>.05$). Kao i kod empatije, postoji društveni stereotip da su djevojčice sklonije pomagati drugima, dijeliti s njima ili ih tješiti. Keresteš (1999) i Raboteg–Šarić (1995) navode kako su dječaci manje prosocijalni nego što su to djevojčice.

Roditeljsko ponašanje i njegova povezanost s dječjim prosocijalnim ponašanjem i uočavanjem i razumijevanjem emocija

Na početku ovog dijela prikaza rezultata izračunate su prosječne dječje procjene roditeljskog ponašanja majki i očeva, a dobivene vrijednosti procjena na globalnim dimenzijama roditeljskog ponašanja prikazane su na Slici 2.

Slika 2. Učeničke procjene majki i očeva na pojedinim dimenzijama roditeljskog ponašanja

Na Slici 2. roditeljsko ponašanje prikazano je u tri globalne dimenzije, odnosno prikazane su roditeljska podrška, restriktivna kontrola i popustljivost. Može se primijetiti kako su prosječne vrijednosti relativno visoke za roditeljsku podršku, nešto niže za popustljivost, a još niže za restriktivnu kontrolu. Poznato je da djeca nabolje prepoznaju te reagiraju na osjećaje koji su povezani sa emocionalnom toplinom te je moguće da je to jedan od razloga što je dimenzija roditeljske podrške procijenjena nešto više od ostale dvije dimenzije, no isto tako je moguće da su roditelji djece koja su sudjelovala u ovom istraživanju jednostavno više skloni izražavanju podrške, a nešto manje skloni popustljivosti i kontrolirajućim ponašanjima. Vasta, Haith i Miller (1998) navode kako djeca percipiraju emocionalnost svojih roditelja kao najizraženiju njihovu osobinu, kako kod majki, tako i kod očeva, dok je druga osobina roditelja po izraženosti kontrola (bihevioralna i psihološka), što dijelom možemo povezati i sa rezultatima dobivenim u ovom istraživanju, iako su djeca u ovom istraživanju roditeljsku popustljivost procijenila nešto višom nego restriktivnu kontrolu.

U kontekstu prethodno prikazanih rezultata dodatno su uspoređene dječje procjene majki i očeva na pojedinim dimenzijama roditeljskog ponašanja (roditeljska podrška, restriktivna kontrola i popustljivost). Usporedba prosječnih procjena globalnih dimenzija roditeljskog ponašanja za majke i očeve pokazuje da su učenici procijenili da njihove majke iskazuju nešto višu razinu roditeljske podrške ($t=5,31$;

$p < .01$) te nešto višu razinu restriktivne kontrole ($t = 2,68$; $p < .01$), dok razlike u popustljivosti majki i očeva nema ($t = 1,28$; $p > .01$). Poznato je da su majke te kojima se češće pripisuju različite njegujuće aktivnosti, ali i emocionalna ekspresivnost, a dimenzija roditeljske podrške uključuje upravo i taj aspekt, pa se podloga dobivene razlike možda može objasniti na taj način. Nadalje, istraživanja pokazuju kako se majke i očevi razlikuju i u količini uključenosti u odgoj djeteta i u dominantnim aktivnostima u odnosu s djetetom. Tako su majke više uključene u odgoj djece i češće razgovaraju s njima, dok se očevi češće igraju s djecom. Interakcije djeteta i majke češće su i više su ispunjene bliskošću, razgovorom i usmjeravanjem, ali i postavljanjem granica (Macuka, 2008). Djeca vjerojatno provode više vremena s majkama, odnosno majke su te koje su više vremena uključene u odgoj djece. Opravdano je pretpostaviti da je to jedan od razloga zbog kojih dječje procjene roditeljskog ponašanja idu u smjeru da majke iskazuju višu razinu podrške, ali i restriktivne kontrole jer su majke te koje s njima provode i više vremena pa ih djeca mogu i bolje procijeniti u različitim situacijama. Stoga se može reći da su dobiveni rezultati potvrdili očekivanja temeljena na nalazima nekih prethodnih istraživanja. Također, podaci koje je dobila Keresteš (1999) ukazuju na to da su majke više prihvaćajuće, ali i sklonije psihološkom kontroliranju djeteta od očeva. I prema rezultatima istraživanja Knezović (2006) o procjeni roditelja, majke su procijenjene više kao prihvaćajuće i kontrolirajuće od očeva s čime su u skladu i rezultati ovoga istraživanja.

Kako bi se dobio detaljniji uvid u moguće razlike u percipiranom roditeljskom ponašanju, ovisno o tome je li riječ o ponašanju majki ili očeva, uspoređene su dječje procjene majki i očeva na pojedinim faktorima koji čine globalne dimenzije roditeljske podrške i restriktivne kontrole, a prosječne procjene majčinog i očevog roditeljskog ponašanja, kao i rezultati testiranja značajnosti razlika u tim procjenama (t-test za zavisne uzorke) prikazani su u Tablici 3.

Tablica 3.

Dječje procjene majčinog i očevog roditeljskog ponašanja na pojedinim faktorima globalnih dimenzija Roditeljske podrške i Restriktivne kontrole i rezultati testiranja razlike procjena

	Majka		Otac		<i>t</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
<i>Roditeljska podrška</i>					
Toplina	3,77	0,341	3,66	0,472	2,60*
Induktivno rezoniranje	3,24	0,633	3,10	0,820	2,26*
Roditeljsko znanje	3,38	0,569	2,92	0,774	6,41**
Autonomija	3,62	0,437	3,49	0,540	3,06**
<i>Restriktivna kontrola</i>					
Kažnjavanje	2,20	0,595	2,13	0,749	1,17
Intruzivnost	2,11	0,693	1,94	0,663	2,69**

**- $p < .01$; *- $p < .05$

Na temelju učeničkih procjena općenito se može reći da su oba roditelja visoko procijenjena na faktorima topline i autonomije, nešto niže na faktorima roditeljskog znanja i induktivnog rezoniranja te još niže na faktorima kažnjavanja i intruzivnosti. Kao i u istraživanju koje je provela Macuka (2007) rezultati su očekivani i uobičajeni u ispitivanju roditeljskog ponašanja, dakle kod subskala koje se odnose na kontrolu od strane roditelja raspodjela je pomaknuta prema nižim vrijednostima, a kod subskale prihvatanja od strane roditelja prema višim vrijednostima. Također, i kod majki i kod očeva je najmanje izražen aspekt intruzivnosti. Zanimljivo je da su majke općenito procijenjene više od oca i to na svim aspektima osim na Kažnjavanju za kojeg nema značajne razlike. Iz Tablice 2. se također vidi i kako je, kada je o dimenziji Roditeljske podrške riječ, faktor roditeljskog znanja kod oca najniže procijenjen.

Dakle, kada je riječ o procjenama pojedinih roditeljskih ponašanja koja čine dimenziju roditeljske podrške, dječje procjene majki i očeva se razlikuju u smjeru da djeca majke percipiraju emocionalno toplijima te percipiraju da ih majke više potiču na induktivno rezoniranje i autonomiju te da znaju više o tome što se djeci u životu događa. I u kontekstu ovih rezultata može se navesti već prethodno spomenuta

pretpostavka, a to je da je moguće da djece koja su sudjelovala u ovom istraživanju više vremena provode upravo s majkama, pa ih imaju prilike i bolje procijeniti na temelju većeg broja različitih situacija (bilo da se radi o izražavanju topline, razgovora o svakodnevnim aktivnostima ili pak kontroliranju djeteta). Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode kako očevu bavljenje djetetom ima specifičan doprinos. Djeca, između ostalog, procjenjuju očeve kao mentore i partnere u igri, zabavnim aktivnostima i sličnome, dok majke procjenjuju kao nekoga tko se bavi aspektima vezanima uz brigu, njegu i razgovor. Treba naglasiti da takve procjene nisu nužno loše. Očev „zaigrani“ pristup i manja briga za pojedinosti svakodnevne te igra s djetetom može potaknuti i znatno poboljšati djetetov socijalno-emocionalni razvoj. Dobivene korelacije u istraživanju Macuke (2007) upućuju na to da djeca svoje očeve i majke na subskali kontrole procjenjuju uglavnom podjednako, to jest ako doživljavaju više kontrole u odnosu s ocem, procjenjuju je i više zastupljenom kod majke. No, kada je riječ o roditeljskim ponašanjima koja su sastavnica globalne dimenzije Restriktivne kontrole, izuzetak u ovom istraživanju je taj što su majke te koje su percipirane intruzivnijima od očeva. Vrlo vjerojatno je razlog tome taj što majke djeci često pružaju podršku i bliskost kroz razgovor i češću komunikaciju, ali moguće je i da u toj komunikaciji potiču grižnju savjesti i osjećaj krivnje, čime manipuliraju djetetovim unutarnjim svijetom te povećavaju njegovu nesamostalnost (Aunola i Nurmi, 2005). Budući da se prema Keresteš (2012) dimenzija restriktivne kontrole razmjerno dobro poklapa s dimenzijom psihološke kontrole, dobiveni podaci mogu se objasniti pomoću veće psihološke kontrole koju iskazuje majka prema djetetu, nego što je iskazuje otac. Ovakve rezultate u istraživanju dobila je i Keresteš (1999), a oni ukazuju da su majke više prihvaćajuće, ali i sklonije psihološkom kontroliranju djeteta od očeva.

Kao što je već spomenuto, objašnjenje dobivenih rezultata koji su prikazani u Tablici 3., moguće je potražiti u pretpostavljenom omjeru vremena koje dijete provode s majkom i ocem te količini i vrsti uključenosti u njihov život. Veliki dio istraživanja roditeljske uključenosti usredotočio se na razlike u aktivnosti i ponašanju majke i oca u brizi te ostalim postupcima s djetetom. Uočljiva razlika dobivena je u većoj uključenosti majke nego oca, a potvrđena je u svim kulturama koje su se proučavale. U novije se vrijeme ti odnosi mijenjaju te se povećava očeva uključenost (moguće zbog utjecaja različitih i promjenljivih životnih uvjeta, zaposlenosti ili nezaposlenosti roditelja, egalitarističkih stavova o rodnoj raspodjeli zaduženja u

obitelji i slično). Međutim, uz sve navedeno, novija istraživanja pokazuju još uvijek znatno veću uključenost majke u brigu za djecu i to bez obzira na njezino obrazovanje i zaposlenost izvan kuće (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), što može ići u prilog tezi da u podlozi dobivenih rezultata dijelom može biti i upravo dulje vrijeme provedeno s majkom.

U ovom kontekstu treba spomenuti i da se u mnogim istraživanjima roditeljskog ponašanja postavlja i pitanje o tome ponašaju li se majke i očevi značajno različito prema djeci muškog spola i prema djeci ženskog spola. Stoga su i u ovom istraživanju dodatno provjerene razlike u dječjim procjenama ponašanja majki i očeva na dimenzijama roditeljskoga ponašanja. Usporedba procjena djevojčica i dječaka pokazala je kako djevojčice procjenjuju majke nešto više podržavajućima nego dječaci ($M_{djevojčice}=3,59$; $M_{dječaci}=3,39$; $t=2,63$; $p<.02$), dok razlika u procjenama djevojčica i dječaka u percepciji majčine restriktivne kontrole i popustljivosti nema. Također, i u istraživanju koje je provodila Macuka (2008) utvrđeno je kako djevojčice doživljavaju više majčina prihvaćanja i podrške nego dječaci. Kada je riječ o roditeljskom ponašanju očeva, nema razlike između percepcije dječaka i djevojčica niti na jednoj od ispitanih dimenzija.

Kako bi se dobio uvid u odnos roditeljskog ponašanja majki i očeva te dječjeg prosocijalnog ponašanja i sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija, izračunate su korelacije navedenih varijabli, a prikazane su u Tablici 4.

Tablica 4.

Korelacije prosocijalnog ponašanja te sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija s majčanim i očevim roditeljskim ponašanjem

	Prosocijalno ponašanje	Sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija
<i>Majka</i>		
Toplina	,23*	,21*
Induktivno rezoniranje	,14	,18
Roditeljsko znanje	,28**	,37**
Autonomija	,37**	,26*
Kažnjavanje	-,07	-,08
Intruzivnost	-,11	,04
Popustljivost	,03	,18

Tablica 4. – nastavak s prethodne stranice

	Prosocijalno ponašanje	Sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija
<i>Otac</i>		
Toplina	,19	,07
Induktivno rezoniranje	,16	,19
Roditeljsko znanje	,17	,16
Autonomija	,25*	,17
Kažnjavanje	-,17	-,05
Intruzivnost	-,07	,05
Popustljivost	,09	,24*

**- $p < .01$; *- $p < .05$

Odnos između roditelja i djeteta predstavlja jedan od temeljnih činitelja socijalizacije, pa je važno odrediti na koji su način određena roditeljska ponašanja povezana s različitim razvojnim ishodima kod djece, primjerice, koja je dimenzija roditeljskog ponašanja povezana s pozitivnim ishodima kao što su emocionalna i socijalna kompetencija. Na temelju podataka o korelacijama prikazanima u Tablici 4. može se zaključiti kako su prosocijalno ponašanje učenika, kao i njihova sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija značajno pozitivno povezani s nekim roditeljskim ponašanjima i to prvenstveno ponašanjem majki. Dakle općenito, percipirana majčina roditeljska ponašanja, poput topline, roditeljskog znanja i poticanja autonomije djeteta značajno su pozitivno povezana sa djetetovim prosocijalnim ponašanjem te sa sposobnošću uočavanja i razumijevanja emocija. Kada je riječ o percepciji očevog ponašanja, značajna pozitivna povezanost utvrđena je između očevog poticanja autonomije i djetetovog prosocijalnog ponašanja, te između očeve popustljivosti i djetetove sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija. Ostale povezanosti, iako uglavnom idu u očekivanom smjeru, nisu statistički značajne.

Pretpostavka je bila da će podržavajuće roditeljsko ponašanje (odnosno emocionalna toplina, poticanje autonomije i induktivno rezoniranje te roditeljsko znanje kao faktori unutar dimenzije roditeljske podrške) biti povezani s dječjim prosocijalnim ponašanjem i sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija. Prethodno prikazani rezultati su pokazali da djeca koja svoje majke procjenjuju emocionalno toplijima, te koje više znaju o onome što se djetetu u životu događa i više potiču djetetovu autonomiju (dakle, iskazuju višu razinu roditeljske podrške

općenito), ujedno iskazuju i više prosocijalnih ponašanja i višu sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija kod svojih prijatelja. S druge strane, djeca koja percipiraju da njihovi očevi više potiču autonomiju iskazuju i više prosocijalnih ponašanja, a oni koji svoje očeve percipiraju popustljivijima sebe procjenjuju sposobnijima za uočavanje i razumijevanje emocija svojih prijatelja. Kada je riječ o pozitivnoj vezi između razumijevanja emocija i roditeljskoga ponašanja koje se odnosi na toplinu i poticanje autonomije, što je dobiveno u ovom istraživanju, može se potvrditi ono što navode Čudina-Obradović i Obradović (2006), a to je da najvažniju ulogu u razvoju empatije i altruizma ima ponašanje roditelja jer oni imaju veliku ulogu kao model kojeg djeca oponašaju. Dakle, rezultati ukazuju da se djeca roditelja, koji su između ostalog procijenjeni toplima, češće ponašaju prosocijalno te bolje uočavaju i razumiju emocije. Isto vrijedi i za dimenziju popustljivosti kod oca koja je pozitivno povezana sa uočavanjem i razumijevanjem emocija. Naime, popustljivi roditelji su s jedne strane puni ljubavi i emocionalno vrlo osjetljivi (Vasta, Haith i Miller, 1998), dakle može se reći da su u tom pogledu uvjerljivi kao modeli za oponašanje. Stoga je moguće pretpostaviti da će i njihova djeca također biti emocionalno osjetljivija, dakle da će i moći dobro prepoznavati emocije kod drugih. Popustljivost može značiti da roditelj ne postavlja djetetu jasna i strukturirana pravila, u ovom slučaju vezana uz određena ponašanja, no to ne znači da djetetu neće davati toplinu i potporu (Zbodulja, 2014). Iz tog razloga, nije toliko iznenađujuća dobivena korelacija između očeve popustljivosti i dječje sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija. Moguće je da će popustljivi očevi smatrati da je njihovo dijete dovoljno zrelo da samo procjeni što je za njega važno misleći da mu na taj način najbolje iskazuju ljubav. S druge strane, budući da dopuštanje prevelike slobode nikako nije primjereno za mlađu djecu, iz razloga što stvara nesigurnost i nesnalaženje u granicama, takva djeca mogu biti nezrela i impulzivna, a nerijetko i agresivna (Zbodulja, 2014). Zaključno se može reći da je polazišna pretpostavka dijelom potvrđena, odnosno dobivena je pozitivna korelacija, između prosocijalnog ponašanja i sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija te roditeljskog ponašanja, u skoro svim faktorima koji su dio dimenzije roditeljske podrške, no utvrđena je i korelacija između očeve popustljivosti i sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija.

U Tablici 4. vidljiv je i izostanak nekih korelacija. Naime, ne postoje korelacije između, primjerice, roditeljskog kažnjavanja i prosocijalnog ponašanja

djece te sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija. Prema literaturi, kažnjavanje je povezano s manjim stupnjem prosocijalnog ponašanja te s agresivnim ponašanjem, a agresivno ponašanje se najčešće smatra suprotnim prosocijalnom ponašanju. Također, neka istraživanja ukazuju na vrlo nisku razinu agresivnosti kod djece koja iskazuju prosocijalna ponašanja. „Kažnjavajuće roditeljstvo narušava empatiju i suosjećanje u ranoj dobi, pogotovo kod djece koja loše reguliraju emocije“ (Berk, 2015; str. 416). I Keresteš (2006) navodi kako je povećanje učestalosti prosocijalnog ponašanja popraćeno smanjenjem učestalosti agresivnog, i obrnuto. Negativni utjecaj na razvoj djeteta ima upotreba tjelesnog kažnjavanja, dakle, postoji pozitivna korelacija između kažnjavanja i agresivnosti djece koje je u suprotnosti sa prosocijalnim ponašanjem (Maccoby, 1980; prema Žužul, 1989). Većina istraživanja je potvrdila postojanje značajne negativne povezanosti između dimenzije prihvaćanja i dječje agresivnosti, kao manju agresivnost djece čiji roditelji postavljaju jasna pravila ponašanja i zahtijevaju njihovo poštivanje (Keresteš, 2002). Keresteš (1999) navodi da su djeca koju roditelji u velikoj mjeri psihološki kontroliraju agresivnija i manje altruistična od djece kojima roditelji omogućuju psihološku autonomiju. Patterson i suradnici (1992; prema Vasta, Haith i Miller, 1998) smatraju da važnu ulogu u razvoju agresivnog ponašanja imaju tzv. obiteljski prisilni procesi koji su česta pojava u obiteljima s agresivnom djecom. Pod tim procesima se podrazumijeva da članovi obitelji ne ostvaruju svoje ciljeve kroz suradnju nego agresivnim ponašanjima, kao što su prijetnje i upotreba sile. Na taj način prekida se konfliktna situacija, agresivno ponašanje je negativno potkrijepljeno, pa se povećava vjerojatnost njegovog ponovnog pojavljivanja u budućim takvim ili sličnim situacijama. Prema tome, može se pretpostaviti da bi se djeca ugledala na roditelje kao takve modele te se isto tako ponašala, što svakako nije poželjno za socijalno-emocionalni razvoj samog djeteta. Moguće je da su neke korelacije između prosocijalnog ponašanja te sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija i nekih aspekata roditeljskog ponašanja očeva izostale i zbog već prethodno spomenute veće uključenosti majki odgoj i aktivnosti vezane uz brigu o djeci.

5. ZAKLJUČAK

U ovom istraživanju utvrđena je značajna pozitivna povezanost između prosocijalnog ponašanja te uočavanja i razumijevanja emocija kod prijatelja, što potvrđuje prvu pretpostavku. Također, u skladu sa očekivanjima, utvrđeno je i da djevojčice imaju nešto više procjene od dječaka kada se govori o prosocijalnom ponašanju, no s druge strane, razlike u samoprocjenama sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija nema.

Što se tiče pretpostavke da će djeca procijeniti da majke iskazuju višu razinu roditeljske podrške i popustljivosti, dok očevi pokazuju višu razinu restriktivne kontrole, ona je potvrđena samo jednim dijelom. Rezultati pokazuju da djeca procjenjuju kako majke iskazuju višu razinu roditeljske podrške, što je i bila pretpostavka, no majke iskazuju i nešto višu razinu restriktivne kontrole, dok razlike u popustljivosti majki i očeva nema.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako majčina podrška (između ostalih ponašanja) u većoj mjeri pridonosi objašnjenju dječjeg prosocijalnog ponašanja i razumijevanja emocija od roditeljskog ponašanja očeva. Poticanje djetetove autonomije, kada se govori o oba roditelja, ima značajnu pozitivnu povezanost sa prosocijalnim ponašanjem djece. No, kada je riječ o razumijevanju emocija kod prijatelja, pokazalo se da je majčino poticanje djetetove autonomije povezano i sa sposobnošću razumijevanja emocija, dok u slučaju oca nije utvrđena ta povezanost. Kod oca je popustljivost ta koja je povezana sa djetetovim razumijevanjem emocija kod prijatelja. Ostale korelacije se kreću u očekivanom smjeru, što znači da će djeca roditelja koji više iskazuju dimenziju roditeljske podrške biti razvijenih socijalnih vještina, imati veću sposobnost izražavanja i uočavanja emocija te pokazivati pozitivne oblike ponašanja, odnosno prosocijalno ponašanje. Na temelju dobivenih rezultata može se zapitati jesu li majke djece koja su sudjelovala u ovom istraživanju još uvijek znatno više uključene u odgoj djece te je stoga i povezanost njihovog ponašanja s dječjim općenito veća ili su u podlozi neki drugi činitelji kojima se ovo istraživanje nije bavilo.

Ono što svakako treba istaknuti kao nedostatak kad je riječ o ograničenom dometu zaključivanja na temelju dobivenih rezultata jest malen broj sudionika, te bi u planiranju sličnih istraživanja svakako bilo nužno obuhvatiti veći i reprezentativniji

uzorak djece kako bi se o rezultatima moglo zaključivati s većim stupnjem sigurnosti. Nadalje, još jedan od nedostataka može biti i način ispitivanja roditeljskog ponašanja. Naime, ovdje su prikupljene dječje procjene tog ponašanja, dakle riječ je o dječjoj percepciji ponašanja, što se ne može uzeti kao jedina mjera roditeljskoga ponašanja. Djeca procjenjuju kako se ona osjećaju te kako ona doživljavaju svoj odnos s roditeljima, no kada procjenjujemo povezanost roditeljskog i djetetovog ponašanja, bilo bi dobro prikupiti informacije iz različitih izvora kako bi se dobili što objektivniji pokazatelji roditeljskih postupaka. Tako bi se, na primjer, mogli prikupiti podaci od samih roditelja, a moglo bi se provesti i sustavno opažanje obitelji u stvarnim, to jest prirodnim uvjetima. Također, u ovom istraživanju postoje slabosti vezane uz metodu samoprocjene prosocijalnog ponašanja. Iako su poznate slabosti navedene metode (primjerice teškoće u opažanju i izvještavanju o vlastitom ponašanju ili sklonost davanju socijalno poželjnih odgovora), sve se više ističu njezine pozitivne strane, a osobito činjenica da se jedino tom metodom može dobiti "pogled iznutra" na promatrana ponašanja (Little i sur., 2003; prema Keresteš, 2006). U istraživanje su se iz tog razloga trebale uključiti i druge mjere prosocijalnog ponašanja, kao što su procjene osoba koje dobro poznaju učenike (primjerice vršnjaci, roditelji ili učitelji) pa bi takva kombinacija različitih načina procjenjivanja bila pouzdanija. Također treba imati na umu da u ovom istraživanju nisu u obzir uzeti brojni drugi faktori koji mogu biti povezani s prosocijalnim ponašanjem i emocionalnom kompetencijom.

LITERATURA

- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Aunola, K. & Nurmi, J.-E. (2005). The Role of Parenting Styles in Children's Problem Behavior. *Child Development*, 76(6), 1144–1159.
- Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brajša-Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Brebrić, Z. (2008). Neke komponente emocionalne inteligencije, školski uspjeh, prosocijalno i agresivno ponašanje učenika u primarnom obrazovanju. *Napredak*, 149(3), 296–311.
- Cummings, E. M., Davies, P. T. & Campbell, S. B. (2000). *Developmental psychopathology and family process: Theory, research, and clinical implications*. New York: Guilford Press.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Dubravac, J. (2017). *Emocionalna inteligencija i prosocijalno ponašanje u dječjoj i adolescentskoj dobi*. Završni rad. Osijek: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
- Grgić, N., Babić Čikeš, A. i Ručević, S. (2014). Emocionalna inteligencija, agresivno i prosocijalno ponašanje učenika rane adolescentske dobi. *Život i škola*, 32(2), 43–60.
- Kardum, I. (2003). *Evolucija i ljudsko ponašanje*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Keresteš, G. (1999). *Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Keresteš, G. (2006). Mjerenje agresivnoga i prosocijalnoga ponašanja školske djece: usporedba procjena različitih procjenjivača. *Društvena istraživanja*, 15(1-2), 241–264.

- Keresteš, G., Brković, I., Kuterovac Jagodić, G. i Greblo, Z. (2012). Razvoj i validacija Upitnika roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija*, 15(1), 23–41.
- Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji - kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko, Zadar: Naklada Slap, Sveučilište u Zadru.
- Knezović, D. (2006). *Percipirano roditeljsko ponašanje i različiti aspekti agresivnog ponašanja djece osnovnoškolske dobi*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
- Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
- Macuka, I. (2007). Skala percepcije roditeljskog ponašanja–procjena valjanosti. *Suvremena psihologija*, 10(2), 179–199.
- Macuka, I. (2008). Uloga dječje percepcije roditeljskoga ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema. *Društvena istraživanja*, 17(6), 1179–1202.
- Macuka, I. (2010). Osobne i kontekstualne odrednice roditeljskog ponašanja. *Suvremena psihologija*, 13(1), 63–80.
- Miljković, D. i Rijavec, M. (2002). *Bolje biti vjetar nego list - psihologija dječjeg samopouzdanja*. Zagreb: IEP : D2.
- Pavlović, Z. (2012). *Prosocijalno ponašanje i altruizam*. Završni rad. Osijek: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
- Pernar, M. (2010). Roditeljstvo. *Medicina Fluminensis : Medicina Fluminensis*, 46(3), 255–260.
- Petz, B. (Ur.) (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Raboteg-Šarić, Z. (1993). *Empatija, moralno rasuđivanje i različiti oblici prosocijalnog ponašanja*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma: čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*. Zagreb: Alinea.
- Salovey, P. i Sluyter, D. J. (1999). *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija: pedagoške implikacije*. Zagreb: Educa.

- Takšić, V. (2002). Upitnici emocionalne inteligencije (kompetentnosti) UEK. U: K. Lacković-Grgin, A. Proroković, V. Čubela i Z. Penezić (ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika* (27 – 45). Zadar: Filozofski fakultet.
- Takšić, V., Mohorić, T. i Munjas, R. (2006). Emocionalna inteligencija: Teorija, operacionalizacija, primjena i povezanost s pozitivnom psihologijom. *Društvena istraživanja*, 15(4-5), 729-752.
- Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Zbodulja, S. (2014). *Utjecaj roditeljskih stilova odgoja na ponašanje djeteta*. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu: Medicinski fakultet, Katedra za socijalnu medicinu i organizaciju zdravstvene zaštite.
- Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje: Psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Gabrijela Kovačević, studentica Učiteljskog fakulteta u Zagrebu (matični broj: ██████████) izjavljujem da sam ovaj rad izradila samostalno uz uporabu navedene literature i uz stručno vodstvo mentorice izv. prof. dr. sc. Tee Pavin Ivanec.

U Zagrebu, _____ 2018.

Izjava o javnoj objavi rada

Izjava o odobrenju za pohranu i objavu ocjenskog rada

kojom ja Gabrijela Kovačević, studentica Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kao autor diplomskog rada pod naslovom *Povezanost roditeljskog ponašanja i prosocijalnog ponašanja djece*, dajem odobrenje da se, bez naknade, trajno pohrani moj diplomski rad u javno dostupnom digitalnom repozitoriju ustanove Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta te u javnoj internetskoj bazi radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sukladno obvezi iz odredbe članka 83. stavka 11. *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).
Potvrđujem da je za pohranu dostavljena završna verzija obranjenog i dovršenog diplomskog rada. Ovom izjavom, kao autor diplomskog rada dajem odobrenje i da se moj diplomski rad, bez naknade, trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim široj javnosti.

Vrsta rada: diplomski rad

Mentorica diplomskog rada: Izv. prof. dr. sc. Tea Pavin Ivanec

Naziv studija: integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Datum obrane: _____

Članovi povjerenstva: _____

U Zagrebu, _____ 2018.
